

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

Herman i Dorota

wolnelektury.pl

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

Ta lektura, podobnie jak tysiące innych, jest dostępna on-line na stronie wolnelektury.pl.

Utwór opracowany został w ramach projektu Wolne Lektury przez fundację Nowoczesna Polska.

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE

Herman i Dorota

TEŁUM. LUDWIK JENIKE

Spis treści

I. Kalliope	4
II. Terpsichore	7
III. Talia	12
IV. Euterpe	14
V. Polyhymnia	18
VI. Klio	22
VII. Erato	28
VIII. Melpomena	31
IX. Urania	32

I. KALLIOPE¹

Kłęska i współczucie

«Jakom żyw, nie widziałem i rynku, i ulic tak pustych!
Miasto jak wymiecione! jak gdyby wymarłe!... Zaledwo,
Zda się, kilkudziesięciu mieszkańców naszych zostało.
Co to może ciekawość! W te pędy każdy wybiega,
By przypatrzeć się rzeszy tych biednych zareńskich² wygnańców.
Toć do grobli, przez którą przechodzą, godzina jest drogi,
A ludziska wylegli, pomimo skwaru południa.
Wolę siedzieć tu w chłodzie, niż widzieć smutną niedolę
Tych pocziwców, co część zaledwo uniósłszy chudoby³,
Ziemię ojczyzną rzucili i ciągną przez naszą dolinę...
Dobrześ⁴, żono, zrobiła, żeś syna wysłała tam do nich
Z jadłem, napitkiem, odzieżą i trochę bielizny znoszonej,
By obdzielił tułaczów, boć dawać jest rzeczą zamożnych...
Jak ten chłopak powozi! Jak dzielnie prowadzi gniadosze!
Doskonale wygląda kolasa nowa; wygodnie
Czworo zasiąść w niej może, a piąty woźnica na koźle.
Dziś pojechał sam Herman; ot, właśnie skręcił za węgiew!»

Emigrant, Ucieczka, Opieka

Tak przemawiał do żony, przed bramą swego zajazdu,
Zacny właściciel gospody pode Lwem Złotym, na rynku.
Na to odrzekła mężowi rozumna i rządna⁵ gosposia:
«Ojczy, nie lubię ja zwykle rozdawać zużytej bielizny,
Boć to skarb jest domowy, i dostać jej za pieniądze
W razie potrzeby nie można. Lecz dziś wyszukałam najchętniej
Kilka całszych poszewek, i koszul też trochę wybrałam;
Bo mówiono, że dzieci i starcy uciekli półnago.
Ale wybacz mi, ojczy, żem nawet i ciebie złupiła,
A szczególnie, że dałam ten szlafrok we wzory indyjskie⁶,
Na flaneli; wszak był wytarty i wyszedł już z mody».

Z dobrotliwym uśmiechem odpowie jej na to gospodarz:
«Szkoda mi tego szlafroka; prawdziwy był wschodnioindyjski,
Chociaż niemodny w istocie. Ha, dziś wymagają od czleka,
Aby cały dzień boży w surducie⁷ chodził i w butach,
Lub w kapocie przynajmniej; pantofle i szlafrok wyklęte».

Moda

«Patrz — wtrąciła gosposia — już oto niektórzy wracają,
Co widzieli wygnańców; zapewne przejść już musieli.
Jak opyleni są wszyscy, i jak im twarze pałają!
O, nierada bym po to na taki upał biec w pole,
Aby widzieć cierpienie! Mnie dosyć tego, co słyszę».

Na to zacny jej mąż po chwili odrzeknie z przyciskiem:
«Rzadko taka pogoda na takie żniwo przypada⁸.
Ani wątpić, że plon zdążymy sprzątnąć szczęśliwie,

¹Kalliope (mit. gr.) — muza poezji epickiej. [przypis edytorski]

²zareński — przybywający zza Renu. [przypis edytorski]

³chudoba (daw.) — dobytek. [przypis edytorski]

⁴dobrześ (...) zrobiła — konstrukcja z ruchomą końcówką czasownika; inaczej: dobrze zrobiłaś. [przypis edytorski]

⁵rządny (daw.) — umiejący gospodarować. [przypis edytorski]

⁶wzory indyjskie — desenie kwiatowe na sprowadzanych z Indii Wschodnich lepszych gatunkach perkalu. [przypis edytorski]

⁷surdut — długa, dwurzędowa marynarka męska. [przypis edytorski]

⁸Rzadko taka pogoda na takie żniwo przypada — ten wers pozwala wnioskować, że akcja dzieje się w sierpniu. [przypis edytorski]

Bo bez chmurek jest niebo, a wiatr od wschodu powiewa.
Znak to stałej pogody, a zboże dawno dojrzałe;
Jutro rano, da Bóg, obfite żniwo zaczniemy».

Gdy tak mówił, wzrastała gromada mężczyzn i niewiast,
Co wracając z nad grobli, skwapliwie⁹ ku domom śpieszyli.
Jechał także z córkami, w odkrytej landauskiej kolasie¹⁰,
Możny kupiec, właściciel nowego domu na rynku. —
Więc zaludniły się wkrótce ulice miasteczka, bo sporo
Rękodzielni w nim było i różnych rzemiosł moc wielka.

I tak para małżonków gwarzyła przed bramą zajazdu,
Nad tłumami przechodniów niejedną czyniąc uwagę.
Aż nareszcie czcigodna niewiasta poczęła w te słowa:
«Patrz, tam idzie ksiądz pleban, a z nim nasz sąsiad, aptekarz;
Oni wszystko widzieli i chętnie nam to opowiedzą».

I przyjaźnie podeszli przybysze, witając małżeństwo,
I zasiedli strudzeni przed bramą na ławach drewnianych,
Kurz strzepując z obuwia i twarze wachlując chustkami.
Pierwszy, po przywitaniach, rozpoczął aptekarz dość kwaśno:
«Ludzie zawsze są ludźmi, słabymi jeden w drugiego!
Každy pogapić się lubi, gdy bliźni nieszczęściem dotknięty.
Lecą, by się przypatrzeć płomieniom niszczącym dobytek
Lub cierpieniu zbrodniarza, gdy kat na stracenie go wiezie.
Teraz oto znów biegną, by ujrzeć tych biednych wygnańców,
Niepamiętni, że może i na nas, prędzej lub później,
Taka dola wypadnie. Gorsząca to lekkomyślność!»

Ale mu na to odpowie rozumny i zacny ksiądz pleban,
Chłuba miasta całego, młodzieniec bliski męskości.
Znał on życia koleje i znał potrzeby słuchaczy,
I głęboko przejęty Świętego Zakonu¹¹ słowami
Wiedział, jaki ich wpływ na ludzkie myśli i sprawy,
Choć nieobce mu były i świeckie pisma co lepsze.
On więc rzekł:

«Nie potępiam ja żadnej skłonności człowieka,
Jaką go obdarzyła troskliwa matka-natura;
Bo gdzie rozum nie sięga, tam nieraz popęd bezwiedny
Łatwo wszystkim dokona. Toć gdyby nie owa ciekawość,
Człek nie wiedziałby często, jak pięknie wszystko na świecie
W jedną całość się splata. Szukając tego, co nowe,
Łatwo w drodze się spotka i z tym, co jest pożyteczne;
Potem zapragnie dobrego i przez nie sam się uzacni.
Lekkomyślność w młodości wesołą mu jest towarzyszką,
Kryjąc niebezpieczeństwo i ślad zacierając cierpienia.
Ale godzien szacunku jest mąż, co w latach dojrzałych
Zdoła rozum stateczny wyrobić z młodzieńczej swobody,
Co w nieszczęściu, jak w szczęściu, niezłomny gorliwie się krząta
I zastąpić potrafi czym innym to, co utraci».

Lecz niecierpliwa gospoia nieśmiało przerwała mu mowę;
«Jak tam było? Powiedzcie, bo trawi nas wielka ciekawość».

⁹skwapliwie (daw.) — szybko i chętnie. [przypis edytorski]

¹⁰landauska kolas a. lando — powóz konny ze składanym dachem; nazwa miała powstać stąd, że tego rodzaju powozu użył po raz pierwszy cesarz Józef I w czasie oblężenia miasta Landau w Palatynacie (1702). [przypis edytorski]

¹¹zakon (daw.) — prawo. [przypis edytorski]

«Wątpię — odparł jej na to aptekarz głosem poważnym —
 Bym rozweselić się prędko potrafił po tym, com widział.
 Trudno bo opowiedzieć słowami tę nędzę dotkliwą.
 Jeszcze na łące z daleka ujrzelśmy gęstą kurzawę
 I, jak okiem zasięgnąć, wędrowców tłum nieprzejrzany.
 Lecz zaledwośmy weszli na drogę poza wzgórzami,
 W wielką wpadliśmy ciżbę powózek, jeźdźców i pieszych.
 Dużo nam biedy, niestety, przed wzrokiem się przewinęło,
 Dużo dowodów, jak ciężko z ojczyzną rozstać się strzechą,
 A jak słodko ocalić w nieszczęściu kęs chleba i życie.
 Smutno patrzeć, gdy wszystko, co w domu zasobnym stanowi
 Ład gospodarczy, jeżeli użytym zostanie właściwie,
 Gdzieś po wozach i karach¹² zmieszane leży w rozsypce:
 Ponad szafą spoczywa rzeszoto¹³ i koldra wełniana,
 Pościel w jakimś korycie, a prześcieradło na lustrze.
 Zwykle człowiek utracą przytomność w niebezpieczeństwie,
 Że pochwyca drobiazgi, a to, co kosztowne, zostawia.
 Tak i tutaj niejeden niebacznie, choć zabiegliwie,
 Lichym sprzętem na próżno obciążał i konie i woły,
 Stare deski wywożąc i beczki, dzięciorki¹⁴ i kojec.
 I kobiety, i dzieci stękały pod ciężkim brzemieniem
 Koszów i worów ładownych rupiećmi¹⁵ bez żadnej wartości;
 Bo niechętnie się człowiek rozstaje i z lichą drobnostką.
 Wśród tumanów kurzawy przesunął się pochód wygnańców
 Bez porządku i ładu. Jednemu, co konie miał gorsze,
 Wolniej jechać się chciało, drugiemu śpieszyć co żywo¹⁶.
 Więc się krzyki rozległy duszonych niewiast i dzieci,
 Głosy bydła wszelakich, zmieszane z psów ujadaniem,
 I znów jęki bolesne staruszków i chorych, co w górze
 Na chwiejących się wozach siedzieli w poduszkach i koldrach.
 Wtem się koło złamało i jeden z wozów tych runął,
 Wyrzucając daleko na pole z wielkim zamachem
 Tych, co byli na wierzchu, za nimi skrzynie i paki.
 Leżał wóz połamany i ludziom zabrakło pomocy,
 Bo ich inni mijali pośpiesznie, sobą zajęci.
 Więc pobiegliśmy do nich, a byli tam starcy i chorzy,
 Co już w domu zaledwo znosili wiek i cierpienie,
 A tu w pyłu tumanach na skwarnym¹⁷ słońcu leżeli».

Odrzekł na to wzruszony gospodarz zajazdu pode Lwem:
 «Oby Herman ich znalazł i zdołał posilić i odziać!
 Nieradbym ujrzeć ich; mnie boli widok cierpienia.
 Zaraz po pierwszej wieści o losie biednych tych ludzi,
 Myśmy dla nich posłać okruchy naszego dostatku,
 Aby wspomóc choć kilku. — Lecz rzućmy smutne te myśli,
 Bo obawa i troska zbyt łatwo serce ogarnia.
 Wejdźmy raczej do domu, do owej izby chłodniejszej
 Od północy. Mateczka starego przyniesie nam wina;
 Boć to dobry, jak wiecie, jest trunek na wszelki frasunek¹⁸.
 Tu nam pić niedogodnie, bo muchy topią się w szklankach».
 I powstali, i weszli do izby, ciesząc się chłodem.

¹²kara (z niem. *Karren*) — dwukółowy wózek. [przypis edytorski]

¹³rzeszoto — rodzaj sita z dużymi otworami. [przypis edytorski]

¹⁴dzięciorek — przenośne ogrodzenie przestrzeni dla ptactwa domowego. [przypis edytorski]

¹⁵rupiećmi — dziś popr. forma N.lm: rupieciami. [przypis edytorski]

¹⁶co żywo (daw.) — jak najszybciej. [przypis edytorski]

¹⁷skwarny — upalny. [przypis edytorski]

¹⁸frasunek (daw.) — smutek, zmartwienie. [przypis edytorski]

Wkrótce wniosła gospośia klarowny jak kryształ napitek,
W szlifowanej butelce, na czystej cynowej podstawie,
I zielone kielichy, jak trzeba do wina reńskiego.
Więc zasiedli we trzech przy stole okrągłym, świecącym,
Co na potężnych stał nogach; i zaraz w kieliszki stuknęli
Zacny gospodarz i pleban, sam tylko aptekarz próżnował,
Przeto¹⁹ rzekł mu gospodarz uprzejmym słowem zachęty:

«Pijże, miły sąsiedzie! Wszak dotąd nas Pan Bóg łaskawie
Od nieszczęścia zachował, to raczy zachować i nadal.
Od owego pożaru, co tyle nam szkody wyrządził,
Święta jego prawica widocznie we wszystkim nas chroni;
Miałaby miasto kwitnące na nową wystawić zagładę?»

Na to zacny ksiądz pleban poważnie rzekł i łagodnie:
«Tej się wiary trzymajcie, bo ona w szczęściu rozwagę,
A w nieszczęściu pociechę i błogą daje nadzieję».

I znów wtrącił gospodarz rozumne i męskie te słowa:
«Jakżem często podziwiał łożysko Renu wspaniałe,
Gdy zawitać doń przyszło w podróży moich za chlebem.
Zawsze zdał mi się wielkim; lecz nigdy przypuścić nie mogłem,
Że uroczy ten brzeg za wał nam posłuży od wroga²⁰.
Więc gdy broni nas rzeka, gdy broni ramię współbraci
I opieka Wszechstworcy, to któżby zwątpił o jutrze?
Już ustają walczący i wszystko wróży nam pokój;
Niechże przy jego obchodzie, gdy zagrzmią trąby i dzwony,
Gdy wspaniałe *Te Deum*²¹ przy wtórze organu zadźwięczy,
I nasz Herman przed wami, czcigodny księżu plebanie,
Współ z zącą dziewicą na ślubnym stanie kobiercu.
Aby ta uroczystość, pamiętna dla kraju całego,
Odtąd i dla mnie się stała rocznicą i świętem domowym.
Tylko nierad spostrzegam, że chłopiec nasz, w domu tak czynny²²,
Jakoś leniwo się garnie na zewnątrz, że stroni od ludzi,
I usuwa się nawet od dziewcząt młodych i tańca».

Samotnik

Rzekł i ucha nastawił. I słycać było tętnienie
Kopyt końskich przed domem i głuchy turkot powozu,
Który szybko i grzmiąco pod bramę zajazdu się wtoczył.

II. TERPSICHORE²³

Herman

Ledwo wszedł do gościnnej komnaty dorodny młodzieniec,
Pleban rzucił nań wzrokiem badawczym i bystrym zarazem,
Śledząc całą postawę i wzięcie²⁴ się jego i ruchy
Okiem znawcy, co łatwo do głębi umysłu przenika;
Potem zwrócił do niego z uśmiechem te słowa poufne:

¹⁹*przeto* (daw.) — więc. [przypis edytorski]

²⁰*ten brzeg za wał nam posłuży od wroga* — w 1797 r. w wyniku traktatów pokojowych w Rastatt uznano Ren za granicę francusko-niemiecką. [przypis edytorski]

²¹*Te Deum laudamus* (łac.) — Ciebie, Boże, wysławiamy; początek hymnu kościelnego przypisywanego św. Ambrożemu. [przypis edytorski]

²²*czynny* (daw.) — aktywny. [przypis edytorski]

²³*Terpsichore* (mit. gr.) — muza tańca. [przypis edytorski]

²⁴*wzięcie* (daw.) — sposób zachowania. [przypis edytorski]

«Coś bo w tobie spostrzegam dziwnego! Nigdy cię jeszcze
Tak wesołym nie widział i tak ruchawym²⁵, jak dzisiaj.
Żwawy wracasz i rześki, boś pewnie dary matczyne
Rozdał między ubogich i zebrał plon błogosławieństw».

Na to odrzekł spokojnie młodzieniec słowem poważnym:
«Czym rozsądnie postąpił, sam nie wiem; ale mi serce
Tak uczynić kazało, jak zaraz dokładnie opowiem.
Długoś, matko, zwlekała, szukając i znów przebierając
Między starymi szmatami, więc późno dostałem, co trzeba.
Gdym nareszcie wyruszył za bramę i wjechał na drogę,
Wracających spotkałem mieszkańców z żonami i dziećmi.
A tułaczów gromady daleko były za miastem.
Wyciągniętym więc kłusem²⁶ jechałem ku wiosce sąsiedniej,
Gdzie wygnańcy odpocząć i szukać mieli noclegu.
Kiedym tak szybko i prosto po nowym puścił się trakcie,
Z dała ujrzałem tam wóz, z potężnych tarcic spojony,
Zaprężony w dwa silne i rosłe woły robocze,
Obok których kroczyła dziewczyna jakaś i zręcznie
Kierowała zwierzęty²⁷, wstrzymując je lub popędzając.
Ledwom zrównał się z nią, dziewczyna ku umie podeszła,
Mówiąc głosem łagodnym: Nie dziwcie się, gdy nas konieczność
Znagła²⁸ prosić o pomoc, bo wiele ten może, co musi.
Na tym wozie spoczywa małżonka dziedzica, z dziecięciem
Dziś powitym; jeżeli w kuferku waszym jest płótno,
To zostawcie je mnie, przez miłość Boga i bliźnich. —
Tak mówiła dziewczyna, a jam jej odparł skwapliwie²⁹:
Dobrym ludziom, zaprawdę, natchnienie z nieba przychodzi,
Że częstokroć przeczują niedolę współbraci. Mnie właśnie
Matka dziś w takim przeczuciu na drogę dobrała zapasy. —
I rozpiąłem tłumoczek, i dałem jej szlafrok ojcowy,
i koszule, i płótno; a ona, dziękując, odrzekła:
W szczęściu nikt nie uwierzy, że cuda się dzieją na świecie,
Bo w niedoli dopiero widomie³⁰ zacne się serca
Ku cierpiącym skłaniają. Niech Bóg wam przysługą nagrodzi! —
Więc poniosła mój dar do chorej, a ta, ucieszona,
Przerzucała zapasy. Dziewica wtedy jej rzekła:
Śpieszmy do wsi na nocleg, gdzie spocząć możemy wygodniej.
I skinęła mi głową uprzejmie, i dalej ruszyła.
Jam samotny pozostał, z rozterką w myśli, nie wiedząc,
Czy pojechać do wioski i tam porozdawać jedzenie
Między ubogich, czy tutaj nieznaną ową dziewczynę
Wszystko oddać, z wezwaniem, by sama rozdział zrobiła.
Ale wkrótce powziąłem stateczny zamiar, i wtedy
Pogoniłem za nimi i rzekłem: Dobra panienko,
Matka mi w powóz włożyła nie tylko starą bieliznę,
Lecz i zapas żywności; niemało jej u mnie w tłumoku.
Więc ją złożyć zamierzam do waszych rąk; wy rozdacie
Wszystko według potrzeby, a ja bym się rządził domysłem. —
Na to dziewczyna: Uczynię sumiennie, jako żądacie;

Szczęście

²⁵ruchawy — dziś popr.: ruchliwy. [przypis edytorski]

²⁶kłus — bieg czworonożnego zwierzęcia, w trakcie którego jednocześnie podnosi ono nogi znajdujące się na przekątnej. [przypis edytorski]

²⁷zwierzęty — dziś popr. forma N.lm: zwierzętami. [przypis edytorski]

²⁸znagłać — dziś: przynaglać. [przypis edytorski]

²⁹skwapliwie (daw.) — szybko i chętnie. [przypis edytorski]

³⁰widomie (daw.) — widocznie. [przypis edytorski]

Niech dobroczynny wasz dar prawdziwie zgłodniałych posili. —
Rzekła tak. A jam szybko otworzył tłumok i wyjął
Szynki potężne, i chleby, i wino, i piwo, a ona,
Wszystko to razem złożywszy na wozie, u nóg połoźnicy,
Odjechała... I jam też pośpieszył z powrotem do miasta.
Ledwo Herman zakończył opowieść, aptekarz rozmowny
Zabrał głos i zawołał:

«Szczęśliwy, kto w dniach niepokoju
Sam na świecie, bez żony i drobnych dziątek gromady,
Co się tulą do niego i trwoźnie wzywają pomocy!
Dziś niedobrze być ojcem. Ja dawno już mam odłożone
Rzeczy najkosztowniejsze i trochę gotowych pieniędzy,
Na przypadek ucieczki. Niech tu prowizor zostanie
Przy aptece; najłatwiej się schronić, gdy człek niezwiązany».

Samolubstwo

Na to Herman się wnet odezwał z przyciskiem: «Sąsiedzie,
Nie podzielam ja wcale tych obaw waszych przesadnych.
Czy szlachetny to mąż, co w smutku albo w radości
Myśli tylko o sobie, nie dzieląc doli, niedoli,
Z tymi, których pokochał? Ja właśnie dziś bym się prędeż
Do małżeństwa nakłonił; bo w takich czasach kobiecie
Trzeba opieki, a znów mężczyźnie weselej z niewiastą».

Małżeństwo

Dobrze mówisz, Hermanie — rzekł ojciec — za to cię lubię;
Tak rozsądnych wyrazów już dawnom z ust twych nie słyszałem.
Ale matka w te słowa schwyła wątek rozmowy:
«Synu, że słuszność z tobą, niech świadczy przykład rodziców;
Myśmy się także pobrali nie w chwilach radości, lecz w smutku.
Pomnę, lat temu dwadzieścia³¹, w niedzielę, podczas posuchy
Wybuchł straszny ów pożar, co miasto obrócił w perzynę.
Ludzie święto spędzali po wsiach, po karczmach i młynach,
Gdy krzyknięto na trwogę. Płomienie się szybko szerzyły,
Chłonąc w prawo i w lewo to domy, to spichrze ze zbożem,
Bo nie było tam komu ratować, i wody zabrakło.
Zgorzał rynek, a z nim domostwo naszych rodziców,
Z cała prawie chudobą³². Jam z płaczem noc przesiedziała.
Strzegąc skrzyń ocalonych, i gratów, i wiązek z pościelą.
W końcu zmorzył mnie sen, a gdy o chłodzie porannym
Wschód mnie słońca rozbudził, ujrzałam dym i pożogę,
Mury wpół obalone i czarne, sterczące kominy.
Serce się w piersi ścisnęło; lecz słońce weszło wspaniale,
Budząc w duszy zwątpiałej otuchę. Zerwałam się szybko
I pobiegłam ku gruzom naszego domu, zobaczyć,
Czy nie znajdę swych kur, bo byłam jeszcze dziecinną.
Kiedy tak przelażiłam przez belki i zgłiszczą dymiące
I stanęłam ze smutkiem na gruzach rodzinnej siedziby,
Tyś nadchodził, ojczulku, z przeciwnej strony, szukając
Konia, co ci go pożar zasypał; głownie³³ tlejące
Wkoło stajni leżały, lecz zwierza nie było i śladu.
I tak chwilę na siebie patrzyliśmy smutnie i łzawo,
Bo runęła przegroda dzieląca nasze podwórza.
Potem ty mnie ująłeś za rękę, mówiąc: Elżbieto³⁴,

³¹lat temu dwadzieścia — takie określenie daty ślubu rodziców powoduje pewną sprzeczność, ponieważ Herman ma więcej niż 20 lat. [przypis edytorski]

³²chudoba (daw.) — dobytek. [przypis edytorski]

³³głownia — tłący się kawałek drewna. [przypis edytorski]

³⁴Elżbieta — aluzja autobiograficzna: tak brzmiało imię matki Goethego. [przypis edytorski]

Co tu robisz? Odejźmy, bo gruz podeszwy ci spali.
 I chwyciłeś mnie w pól i niosłeś przez swoje podwórze,
 Aż do bramy sklepionej, co jedna, nietknięta pożarem.
 Stała tak jak dziś stoi, i mimo wzdargania się mego,
 W czoło-ś mnie pocałował i rzekłeś te słowa znaczące:
 Patrz, mój dom jest zniszczony. Dopomóż mi go odbudować,
 A ja za to nawzajem i twemu ojcu pomogę. —
 Jam cię nie zrozumiała; aż matka twoja do ojca
 Przyszła w swaty, i wkrótce się związek skojarzył serdeczny...
 Nieraz dziś jeszcze radośnie wspominam ową pożogę
 I wspaniały wschód słońca, bo dały mi męża dobrego.
 Więc ci chwałę, Hermanie, że z taką ufnością dziecięcą
 Mówisz nam dziś o miłości, pomimo czasów burzliwych,
 I że chciałbyś się nawet ożenić, nie bacząc na wojnę».

Na to znów się gospodarz odezwał skwapliwie i żywo:
 «Dobre są to zasady, i twoja opowieść, mateczko,
 Słowo w słowo prawdziwa. Lecz zawsze: co lepiej, to lepiej!
 Nie każdemu sądzono zaczynać zawód z niczego
 I mozolić się w życiu, jak nam to za młodu przypadło.
 Ileż szczęśliwszy jest ten, co dom rodzicielski zasobny
 Bierze w dziedzictwo i tylko już myśli o jego ozdobie.
 Każdy początek jest trudny, lecz najtrudniejszy podobno
 W gospodarstwie, bo coraz się zwiększa na wszystko drożyzna.
 Więc spodziewam się, synu, że wkrótce sobie wybierzesz
 Jakie dziewczę posażne i w dom je ojca wprowadzisz.
 Toć młodzieniec uczciwy, jak ty, wart żony mającej,
 A przyjemnie to bardzo, gdy razem z serca wybraną
 W dom ci w kufkach i koszach dostatek wchodzi wszelaki.
 Nie na próżno się krząta troskliwa matka, gromadząc
 Dla swej córki wyprawę w bieliźnie cienkiej i szatach;
 Nie na próżno ją chrzestni sprzętami darzą srebrnymi,
 A grosiwo na posąg gromadzi ojciec w szkatule;
 Bo tym wszystkim dziewczica ma kiedyś ucieszyć młodziana,
 Co wśród wielu ją wybrał na życia swego współniczkę.
 Potem, jakże to miło, gdy żonka w nowym swym domu
 Własne sprzęty znajduje i w kuchni, i w izbach; gdy sobie
 Łóżko własną pościelą umości i własnym obrusem
 Stół nakryje. Zaprawdę, daleko to lepiej i składniej.
 Kiedy panna posażna, bo biedną w końcu mąż gardzi
 I na równi ją ceni ze sługą, co przyszła z węzłkiem.
 Zatem, synu kochany, pocieszylbyś starość rodzica,
 Gdybyś wprędce do domu mojego wprowadził wybraną,
 Ot tak córkę sąsiada, z zielonej tej kamienicy.
 Bogacz to niepośledni, a handel i wyrób rękodzieł
 Coraz go czynią możniejszym; bo kupiec na wszystkim zyskuje.
 Ma on tylko trzy córki, dziedziczki całego majątku.
 Starsza już zaręczona, jak wszystkim wiadomo: lecz średnia
 I najmłodsza są wolne, choć może już nie na długo.
 Gdybym na twoim był miejscu, to chwyciłbym jedno z tych dziewcząt,
 Jak przed laty dwudziestu chwyciłem twoją mateczkę».

Bogactwo, Kobieta

Aż potulnie i skromnie odrzeczł ojcu młodzieniec:
 «Tak, w istocie, myślałem i ja zabiegać o jedną
 Z córek naszego sąsiada; toć razem się z nimi chowałem
 Dzieckiem jeszcze, i często igraliśmy z sobą na rynku,
 Gdziem obronił je nieraz od dzikiej chłopców swawoli.
 Ale dawno to już, bo gdy podrosły dziewczęta,

W domu zostać musiały, od pustejs³⁵ stroniąc³⁶ zabawy.
Panny bogate i ładne; więc nieraz u nich bywałem,
Jako stary znajomy i zgodnie z waszym życzeniem;
Ale jakoś mi z nimi nie było nigdy swobodnie.
Zawsze coś przyganiały³⁷; to krój surduta³⁸ mojego,
To znów sukno zbyt grube, to włos nieskładnie trefiony³⁹.
Więc zapragnąłem i ja ustroić się, jak te kupczyki,
Co w niedziele i święta w bławatach⁴⁰ tam się pyszniły.
Strojny w modną fryzurę, wybrałem się do nich w gościnę,
Kiedym wszedł, chichotały panienki; lecz jeszczem ja tego
Zrazu nie wziął do siebie. Najmłodsza, Mincia, siedziała
Przy klawikordzie⁴¹, śpiewając światowe⁴² jakieś piosenki.
Jam niewiele rozumiał z jej słów; to tylko słyszałem,
Że Tamino się kochał w Paminie⁴³. Zaledwo skończyła,
Nie chcąc niemy być świadkiem, począłem się pytać skwapliwie
O piosneczki osnowę i o te obie osoby.
Wszyscy chwilę milczeli; aż ojciec drwiąco rzekł do mnie:
Brawo, Hermanie! Jak widzę, znasz tylko Adama i Ewę.
Wtedy panny parsknęły już głośno i chłopcy za nimi;
Jam w kłopotcie upuścił kapelusz, a chichy i śmiechy
Trwały ciągle... Zgniewany i kwaśny wróciłem do domu.
Surdut w szafę schowałem i włosym przyczesał palcami,
I przysiągłem, że noga już moja tam nie postanie.
Miałem słuszność, zaprawdę, bo panny to próżne, zalotne,
I, jak słyszę, w swym kółku przewały mnie czułym Taminem».

Ale matka mu na to: «Hermanie, tyś nie powinien
Brać tych żartów do serca; toż one dziećmi są jeszcze.
Mincia dobra dziewczyna i w gruncie sprzyja ci szczerze;
Zawsze się pyta o ciebie. Tę wybierz, synu kochany!»

Lecz niechętnie, choć skromnie, odrzeczę jej Herman: «Sam nie wiem,
Czemu przykreść doznana tak bardzo mi w myśli utkwiała,
Ale za nic bym w świecie już nie chciał słyszeć jej śpiewu».

Na to uniół się ojciec i rzekł te gniewne wyrazy:
«Mało z ciebie rodzicom pociechy. Wszak zawsze mówiłem,
Widząc, jako się garniesz do koni tylko i roli:
To, co Herman nasz robi, potrafi każdy parobek;
A ja rad bym się przecie przed ludźmi dziecięciem pochłubić.
Matka mnie pocieszała, gdyś w szkole bywał ostatni,
Że to z wiekiem się zmieni. Tymczasem widzę ze smutkiem
Brak ambicji⁴⁴ w tobie i dziwne jakieś zdziczenie.
Gdyby mnie tak za młodu uczono, jak ciebie, to pewno
Byłbym dzisiaj czymś więcej, a nie oberżystą pode Lwem».

Ledwo skończył perorę⁴⁵, młodzieniec powstał w milczeniu
I ku drzwiom się posunął, a ojciec głosem gromiącym

³⁵*pusty* (daw.) — beztroski i pozbawiony znaczenia. [przypis edytorski]

³⁶*stronić* (daw.) — unikać. [przypis edytorski]

³⁷*przyganiać* (daw.) — krytykować. [przypis edytorski]

³⁸*surdut* — długa, dwurzędowa marynarka męska. [przypis edytorski]

³⁹*trefiony* (daw.) — ułożony w loki, ufryzowany. [przypis edytorski]

⁴⁰*bławat* — kosztowna tkanina jedwabna, zazwyczaj błękitna. [przypis edytorski]

⁴¹*klawikord* (muz.) — instrument będący prototypem fortepianu. [przypis edytorski]

⁴²*światowy* (daw.) — świecki a. dworski. [przypis edytorski]

⁴³*Tamino* i *Pamina* — postaci z opery Mozarta *Czarodziejski Flet* (1791). [przypis edytorski]

⁴⁴*ambicji* — ze względu na rytm czytamy czterosylabowo (am-bi-cy-ji). [przypis edytorski]

⁴⁵*perora* — napuszona mowa z pouczeniem. [przypis edytorski]

Posłał za nim z goryczą te słowa:

«Znam cię, żeś hardy!

Idź i pracuj jak chłop; lecz wara, abys mi kiedy
W dom wprowadził synową prostytutkę albo ubogą!
Wiedz, że umiem żyć z ludźmi, i zawszem się starał dla gości
Być usłużnym i wszystkim dogadzać jako należy.
Więc wymagam nawzajem, by kiedyś mi przyszła synowa
Trudy te osłodziła, wet za wet oddając teściowi.
Niech mi na klawikordzie przygrywa, niech z miasta całego
Wybór się towarzystwa wieczorem u mnie gromadzi,
Jak w niedzielę się schodzi w sąsiada domu». — Tu Herman
Lekko kławkę przycisnął i z cicha się wymknął z pokoju.

III. TALIA⁴⁶

Obywatele

Tak dalszego gromienia uniknął młodzian przezorny:
Ale ojciec, jak krewko⁴⁷ rozpoczął, tak ciągnął i dalej:
«Czego nie ma w człowieku, już tego nikt mu nie nada;
Wątpię też, czy się spełni serdeczne moje życzenie,
By prześcignął syn ojca; a czymże będzie rodzina,
Czym i cała społeczność, gdy nikt nie postara się o to,
Żeby, szanując co dawne, popierać i krzewić, co lepsze.
Wszak-ci człowiek nie grzyb, co tam, gdzie z gruntu wyrośnie,
Musi zmarnieć i zgnieć, bez śladu swego istnienia.
Zaraz znać po domostwie, jakiego właściciel jest ducha,
A po miejskim porządku, czy zwierzchność grodu sprężysta.
Gdzie i mury, i wieże niszczeją, gdzie się po rowach
Kupy śmieci walają i błoto zalega ulice.
Gdzie popsuty jest bruk, a nikt o naprawie nie myśli,
Gdzie podwaliny przegniłe, a domy próżno czekają,
By właściciel je podparł: tam miasto źle jest rządzone.
Przykład dobry powinien iść zawsze z góry, bo łatwo
Ludzie się do niedbalstwa wdrażają i do nieładu,
Jako żebrak przywyka do swych obszarpanych łachmanów.
Otóż dlatego pragnąłem, by Herman wkrótce się udał
W podróż, żeby zobaczył przynajmniej Strasburg i Frankfurt,
I do Manheimu zawitał; albowiem kto ujrzy te grody
Wielkie i schludne, ten pewnie upiększyć kiedyś zapragnie
I rodzinne swe gniazdo, choć ono ubogie i małe.
Czyż cudzoziemcy nie chwałą w miasteczku naszym bram pięknych,
Odnowionej świątyni i wieży świeżo bielonej?
Czyż nie zwracają ich oczu wyborne bruki, kanały
Dobrze kryte i w wodę zasobne, aby od ognia
Pomoc była gotową? A wszak to wszystko działo się
Już po owym pożarze strasliwym. Ja sam zasiadałem
W radzie miejskiej sześć razy, i wdzięczni mi dotąd ziomkowie,
Żem gorliwie się krzątał około zaczętej roboty,
Podniecając ochotę i w innych radnych. Już nawet
Wkrótce ma się rozpocząć budowa nowej żwirówki,
Co połączy nas z głównym gościńcem. Ale się lękam,
Że nie wstąpią w te ślady synowie nasi: bo jedni
Myślą tylko o marnych błyskotkach i o zabawie,

Kondycja ludzka

⁴⁶*Talia* (mit. gr.) — muza komedii. [przypis edytorski]

⁴⁷*krewko* (daw.) — porywcz. [przypis edytorski]

Drudzy w domu beczynnje gnuśnieją, siedząc za piecem.
Takim jest i nasz Herman, i pono⁴⁸ takim zostanie».

Na to zaraz odparła mu matka rozumna i dobra:
«Zawsze, ojczulku kochany, dla syna zbyt jesteś surowy,
A to wcale niedobrze. Toć trudno nam wszystko przerobić
Według myśli; jak Bóg zarządził, tak przyjąć należy.
Chować dzieci pocziwie, a resztę zostawić czasowi;
Boć to ludziom natura przeróżne daje przymioty,
A każdemu z tym dobrze i każdy też po swojemu
Szuka szczęścia. Więc nie łaj⁴⁹ tak srodze biednego Hermana:
Rządny⁵⁰ z niego gospodarz, oszczędny i pracowity,
A i do rady nie będzie ostatnim. Tylko nie trzeba
Ciągłą naganą odbierać mu wiary w siebie i w przyszłość,
Jakoś ty dziś uczynił». I wnet pośpieszyła za synem,
By pocieszyć go słowem kojącym i radą serdeczną.

Ledwie wyszła z pokoju, z uśmiechem odezwał się ojciec:
«Dziwneż bo te kobiety, we wszystkim podobne do dzieci!
Wiecznie chciałyby tylko głaskania, pieścizot i pochwał;
Ale tymczasem prastara to prawda i mądre przysłowie,
Że kto naprzód nie idzie, koniecznie cofać się musi».

Aż po chwili się znowu aptekarz odezwał z powagą:
«Zgoda na to, sąsiedzie. I ja też się zawsze starałem
Dążyć ku postępowi, gromadząc, co nowe a dobre.
Ale na co się zdało zabiegać i skrzętnie pracować,
Gdy na każdym się kroku obliczać przychodzi z kieszenią?
Człowiek kurczyć się musi, i choć zapragnie lepszego,
Nie dosięgnie go nigdy, bo środki jego za słabe,
A potrzeby wzrastają, i o to się wszystko rozbija.
Byłbym zrobił niejedno, lecz zawsze lękałem się kosztu
W takich czasach niepewnych. Już dawno mi się uśmiechał
Dom mój w modnej sukience, z szybami czystymi jak kryształ;
Lecz kto zdoła dorównać kupcowi, co ma i majątek,
I dokładnie zna drogi, jakimi do celu iść trzeba?
Patrzcie tylko, jak pysznie wygląda ta kamienica!
Jak tam rzeźba się biała odrzyna od tła zielonego!
Wielkie w oknach ma szyby i jak zwierciadła błyszczące,
Więc zupełnie zaćmiła przyległe gmachy na rynku:
A jednakże, po owym pożarze, dom mój z apteką
I gospoda pod Lwem trzymały prym⁵¹ przed innymi.
Tak i ogród mój sływał szeroko na okolicę;
Każdy się zatrzymywał i przez czerwone sztachety
Pstre karzełki podziwiał i inne posągi kamienne,
A gdym kawą uraczył przybysza w tej grocie wspaniałej,
Która teraz, niestety! już w gruzach legła i pyle,
To z rozkoszą spoglądał na barwy świetne, promienne
Różnowzorych muszelek i na szkarłatne korale.
Potem oko nęciły misterne znów malatury
W sali; na nich panowie i panie, w pięknym ogrodzie,
Koniuszczkami paluszków prześliczne kwiaty zrywają.
Dziś nie spojrzysz nikt na to. Ja sam niechętnie tam chodzę.

Sztuka

⁴⁸pono (daw.) — podobno, tu: zapewne. [przypis edytorski]

⁴⁹łajać (daw.) — ostro krytykować. [przypis edytorski]

⁵⁰rządny (daw.) — umiejący gospodarować. [przypis edytorski]

⁵¹prym — pierwszeństwo. [przypis edytorski]

Bo to teraz ma wszystko być inne i niby gustowne.
Jak mawiają; więc białe sztachety, a ławki drewniane,
Gładkie i niewytworne; złocenia i rzeźby wyklęte.
No, i jakbym się przecie nie wzdragał iść za postępem
I odnawiać niekiedy rupiecie: ale się lękam
Dotknąć tego, bo któż opłacić dziś zdoła robotę?
Ot, niedawno pragnąłem pozłocić świętego Michała⁵²,
Co mi zdobi aptekę, i smoka pod jego stopami.
Lecz musiałem się wyrzec ochoty: zraziła mnie cena».

IV. EUTERPE⁵³

Matka i syn

Tak prawili mężczyźni, rozmową się bawiąc; a matka
Wyszła naprzód za dom, popatrzeć, czy syna nie znajdzie
Na kamiennej ławeczce, gdzie lubił siadywać wieczorem.
Gdy go tu nie zastała, poniosła kroki ku stajni,
Sądząc, że się tam krząta około dzielnych ogierów,
Które kupił żrebcami i sam starannie wychował.
Alić rzekł jej parobek: «Nasz panicz poszedł do sadu».
Więc puściła się żwawo przez długie a wąskie podwórze,
Zostawiając na boku stodoły i puste spichlerze,
Prosto ku ogrodowi, co murów miasteczka dosięgał;
Weszła, ciesząc się myślą i wzrokiem wszelakiej roślinie,
Poprawiała podpory, na których spoczęły gałęzie
Grusz i jabłoń⁵⁴, bogatym owoców plonem schylone,
Zdjęła kilka gąsienic ze zwojów bujnej kapusty,
Bo kobieta zabiegła⁵⁵ i kroku nie robi daremnie.
I tak doszła nareszcie, przy końcu wielkiego ogrodu,
Do altany cienistej, pokrytej bluszczem: lecz syna
Tam nie było, a furtka przymknięta w murze miastowym
(Co ją któryś tam pradziad, sławetny burmistrz, przed laty
Przebić sobie pozwolił) świadczyła, że wyszedł aż w pole.
Toż i matka w te pędy przez suchą fosę graniczną
Przeszła i szybko dążyła w kierunku, kędy⁵⁶ winnica
Pięła się stromo pod górę, płaszczyną zwrócona ku słońcu.
I wkroczyła na szczyt, radując się win urodzajem,
Których grona pękate powabnie spod liści błyszcząły.
Ocieniona i równa drożyna szła środkiem winnicy,
A wchodziło się tam po stopniach z ciosu⁵⁷ wykutych.
Więc na prawo i lewo chyliły się grona białawe
I czerwono-niebieskie, wielkości takiej, jak nigdzie,
Przeznaczone na wety⁵⁸ wytworne dla gości przedniejszych;
Dalej na stoku pagórka ujrzała szczepy, choć drobne,
Lecz szlachetne, co rodzą gatunki rzadkie i cenne.
I tak, idąc pod górę, zawczasu już się cieszyła
Porą jesienną i dniem, gdy pośród radości ogólnej
Winobranie się zacznie i grona się włożą do kadzi

⁵²pozłocić świętego Michała — walczący ze smokiem archanioł Michał często występował na szyldach niemieckich aptek. [przypis edytorski]

⁵³Euterpe (mit. gr.) — muza poezji lirycznej. [przypis edytorski]

⁵⁴jabłoń — popr.: jabłoni (błąd ze wzgl. na rytm). [przypis edytorski]

⁵⁵zabiegły — tu: zapobiegliwy. [przypis edytorski]

⁵⁶kędy (daw.) — gdzie. [przypis edytorski]

⁵⁷cios — blok kamienny. [przypis edytorski]

⁵⁸wety (daw.) — desery. [przypis edytorski]

I udepczą, gdy moszcz⁵⁹ się spuści i w beczki przeleje,
A wieczorem blask ogni się sztucznych rozejdzie dokoła,
Kończąc święto powszechne. — Lecz mocno ją to zadziwiło,
Że, choć trzykroć wołała Hermana, echo jej tylko
Odpowiedzią zabrzmiało, od wieżyc miejskich odbite.
Nie przywykła go szukać, bo młodzian nigdy daleko
Poza dom nie wychodził bez wiedzy troskliwych rodziców;
Więc nie traciła nadziei, że spotka go jeszcze gdzie w drodze.
Drzwiczki bowiem i dolne, i górne na szczytce winnicy
Były otwarte. I weszła gosposia na czyste już pole,
Co szerokim rozłogiem ciągnęło się grzbietem pagórka.
Jeszcze dotąd kroczyła po własnym gruncie, i rada⁶⁰
Spoglądała na rolę i bujnie kłoniące się fale
Złotych kłosów, co plon obfity żeńcom wróżyły;
I tak idąc ścieżynką po miedzy, miała na oku
Wielką gruszę na wzgórzu, granicę ich posiadłości.
Kto ją zasadził, na pewno nie wiedział nikt, lecz ją z dala
Widać było, i drzewo służyło z wybornych owoców.
Pod nim zwykle żniwiarze w południe na obiad siadali
I pastuchy szukały pod cieniem jego ochłody,
Na ławeczce ubitej z kamieni polnych i darni⁶¹.
Nie myliło jej serce: młodzieniec, oparty na dłoni.
Siedział tam w zamyśleniu, do matki plecami zwrócony.
Więc podeszła cichaczem i z lekka mu ramię dotknęła,
A gdy głowę odwrócił, dostrzegła łzę w jego oku.

Łzy

«Matko — rzekł pomieszany — znienacka mnie zaszała!» I śpiesznie
Otarł z oczu łez ślady. A ona mu na to troskliwie:
«Czego płaczesz, mój synu? To rzecz niezwykła u ciebie;
Powiedz, co cię udręcza, że szukasz sobie ustroni
Pod tą gruszą samotną i łzami zalane masz oczy?»

I, skupiwszy rozpieczęta marzenia, odrzeczcie jej młodzian:
«Dziś zaprawdę by trzeba mieć w piersi serce spiżowe.
By nie uczuć niedoli tułaczów tych nieszczęśliwych:
Człowiek chyba bezmyślny w tym czasie o własne się dobro
I o dobro ojczyzny nie troska. To, com dziś widział,
Srodze mnie zasmuciło; więc — w pole wyszedłem wzruszony
I spojrzalem na cudną, rozkoszną tę okolicę,
Kędy plon już dojrzały ku snopom z pokłonem się chyli
I obfitość owoców zasobne nam wróży komory.
Ale bliskim jest wróg, a lubo⁶² nurty nas Renu
Strzegą od jego napaści, to czymże wody i góry
Dla tych tłumów, co na nas gniotącą spadają nawałą⁶³?
Toć to oni bez względu zwołują i młodych i starych;
Nie lękając się śmierci, za hufcem hufiec podąża.
A ja miałbym sromotnie pozostać w domu za piecem,
Aby życie ocalić, gdy inni je niosą w ofierze?
Matko droga, niedobrze się stało, że w brance do wojska
Mnie pominięto w tym roku. No, prawda, że jestem jedynak,
Że gospodarstwo i wielkie, i pracy wymaga nie lada;
Lecz zaszczytniej by przecie i dla mnie było tam walczyć

Honor

⁵⁹moszcz — niesfermentowany sok z winogron. [przypis edytorski]

⁶⁰rad (daw.) — zadowolony. [przypis edytorski]

⁶¹darni — górna warstwa gleby wraz z trawą i korzeniami. [przypis edytorski]

⁶²lubo (daw.) — chociaż. [przypis edytorski]

⁶³Dla tych tłumów, co na nas gniotącą spadają nawałą — mowa o wojskach Napoleona, który wiosną 1796 rozpoczął marsz przez Alpy do Włoch, a następnie do Styrii. [przypis edytorski]

Na granicy, niż tutaj beczynn timer czekać niewoli.
Tak honoru mu głos powiada, i w głębi się piersi
Dzielność męska obudza i chęć służenia krajowi.
Gdybyż młodzież się nasza rzuciła hurmem do broni,
Walcząc ze zgrają przybyszów, to pewno obca by stopa
Nie dotknęła tej ziemi i nikt zabierać by nie śmiał
W naszych oczach jej płodów bogatych, nikt obelżywych
Mężom rozkazów wydawać, a żony i córki uwozić! —
Owóż, matko, ja dzisiaj powzięłem zamiar niezłomny,
Że bez zwłoki uczynię, co honor mi każe i serce;
Bo kto długo rozmyśla, nie zawsze wybiera najlepsze.
Już do domu nie wrócę i zaraz się stawię u władzy,
By to ramię i życie poświęcić usłudze ojczyzny.
Niechże ojciec mi wtedy zarzuci, że wyższe uczucie
Piersi mej nie ożywia, że nie mam szlachetnych dążeń!».

Lecz znacząco mu na to odpowie matka rozsądna,
Ciche łzy wylewając, bo łatwą była do płaczu:
«Synu, co ci się stało, co umysł tak ci zmieniło,
Że nie wynurzasz się matce otwarcie i szczerze, jak zawsze?
Gdyby z boku kto obcy usłyszał twą mowę, to pewnie
Zamiar by twój pochwalił i nazwał szlachetnym natchnieniem,
Uwiedziony pozorem i brzmieniem pięknych frazesów.
Ale ja ci to ganię; bo, widzisz, znam cię dokładnie.
Ty ukrywasz coś w sercu i inne zupełnie masz myśli;
Wiem, że odgłos cię trąb i bębnow tak bardzo nie nęci,
Że nie pragniesz w mundurze zawracać głowy dziewczętom,
Bo sądzono ci raczej, choć dzielny jesteś skądinąd,
Domu swego pilnować i pole uprawiać spokojnie.
Więc mi powiedz otwarcie: skąd zamiar taki powzięłeś?»

Ale syn jej poważnie odrzecz: — «Mylisz się, matko;
Dzień nierówny jest dniowi. Młodzieniec dojrzewa na męża
I w zaciszu się lepiej wyrabia nieraz do czynu,
Niż wśród wrzawy światowej, co już niejednego zepsuła.
Cichy byłem i jestem, lecz w piersi mojej uderza
Serce, co żywo odczuwa bezprawie wszelkie i krzywdę,
A z łatwością potrafię ocenić i rzeczy światowe:
Silne przy tym mam ramię i pracą pochwalić się mogę.
Jednak słusznie mi dzisiaj zarzucasz brak otwartości,
Bo ze wstydem wyznaję, że z domu mnie ojcowskiego
Nie wygania pragnienie obrony ojczyzny od wroga.
Marne były to słowa, i ukryć tylko przed tobą
Miały inne uczucie, co serce moje zapełnia.
Lecz nie wstrzymuj mnie, matko; bo gdy daremne życzenia
Tłumię w piersi, to niech i życie zakończę daremnie,
Wiem bo o tym dokładnie, że nic nie poradzi jednostka,
Gdy się ogół do czynu nie zerwie i siłą zjednoczy».

«Dobrze mówisz, Hermanie, odrzekła matka łagodnie;
Tylko nic nie ukrywaj przede mną: powiedz mi wszystko.
Bo mężczyźni z natury namiętni i gwałtowni,
A spotkawszy przeszkodę, zbyt łatwo się z tropu zbijają;
Gdy niewiasta, przeciwnie, obmyśla różne sposoby
I manowcem⁶⁴ się zręcznie dostaje nieraz do celu.
Więc mi wyznaj otwarcie, dlaczegoś tak mocno wzruszony,

⁶⁴manowiec — bezdroże. [przypis edytorski]

Kłamstwo

Mężczyzna, Kobieta

Jako nigdy dotychczas, dlaczego krew w twoich żyłach
Krąży szybko i lży poniewolnie się cisną do oczu?»

Wtedy, folgując⁶⁵ boleści, młodzieniec głośno zapłakał,
Do matczynej się piersi przytulił i rzekł rozrzewniony:
«Słowa ojca, zaprawdę, niesłusznie dziś mnie dotknęły,
Bo szanować rodziców przywykłem z młodu, i zawsze
Cenić umiałem rozsądek i dobroć tych, co w dzieciństwie
Potrafili poważnie kierować moimi krokami.
Więc znosiłem cierpliwie od współtowarzyszów igraszek
Figle, żarty i psoty, a nawet podstępłą złośliwość,
Nigdy się na nich nie mściłem za ciosy swawolne i plagi⁶⁶;
Ale niech no się który poważył ojca wyszydzić,
Gdy w niedzielę z kościoła wychodził krokiem mierzonym,
Niech no wyśmiał wstążeczkę u czapki, lub szlafrok indyjski,
Co tak pięknie go stroił, a dziś darowany ubogim:
Wtedy w gniewie straszliwym ścisnąłem pięści i wściekle
Napadałem szyderców, i biłem kułakiem na oślepie,
Że za ledwo, skrwawieni, spod ciosów się moich wymknęli.
I tak krzepko wzrastałem, i wielem znosił od ojca,
Który nieraz zły humor odbijał na mnie łajaniem;
Bo gdy zajście miał w radzie, lub przykrość jaką na mieście,
Zwykłem ja pokutować za winy jego kolegów.
Często samaś mnie przecie, mateczko, żałować musiała.
Alem milczał z pokorą, i w sercu chowałem wspomnienie
Tylu dobrodziejstw rodziców, co na to tylko pracują,
Żeby dla nas gromadzić wszelaki dostatek i zasób,
Sami sobie ujmując, by coś oszczędzić dla dzieci.
Lecz nie tylko dostatki stanowią szczęście na świecie,
Nie stanowią go ziemi rozległe i bujne obszary;
Bo starzeje się ojciec, a z nim starzeją i syny,
Nie zaznawszy radości i z troską wieczystą o jutro.
Spojrzyj, matko, na piękne te niwy, na plony bogate,
Na winnice, ogrody i gumna⁶⁷: wszystko to nasze.
Ale gdy rzucę wzrokiem na dom, na moje okienko,
Kędy mi w cichej izdebce dzień za dniem życie upływa,
Kędy tyle wieczorów spędziłem i nocy i ranków —
Wtedy samotnym się czuję; ta izba, te pola, te łąny,
Wszystko smutne i puste: mnie, matko, brak towarzyszki».

Samotność

Aż odpowie mu na to rozsądna matka w te słowa:
«Synu, pewnie goręcej nie pragniesz kochanki i żony,
Jako pragną synowej rodzice Twoi. Toć zawsze
Do zalotów godziwych obojeśmy cię nakłaniali,
Lecz od dawna to wiem i dziś mnie serce ostrzega,
że swatanie daremne, jeżeli w chwili właściwej
Przed młodzianem nie stanie dziewica dlań przeznaczona.
Otóż, synu, poznaję, żeś wybór stanowczy uczynił:
Więc nie ukrywaj przede mną, co matki przeczuciem odgadłam:
Serca twojego wybraną jest owa dziewczyna-wygnanka».

«Tak, nie mylisz się, matko — odrzecz Herman; to ona!
Ją wybrałem, i jeśli jej dzisiaj w dom nie wprowadzę,
To na zawsze utracić ją mogę w zamieszce wojennej;

Miłość, Rodzina

⁶⁵folgować — (o uczuciach, pragnieniach itp.) przestać hamować. [przypis edytorski]

⁶⁶plagi (daw.) — uderzenia, zwł. batem. [przypis edytorski]

⁶⁷gumno — budynek do składowania niewymłóconego zboża. [przypis edytorski]

A daremnie mi wtenczas uśmiechać się będzie swym plonem
Piękne ojca dziedzictwo, daremnie dom nasz i ogród;
Nawet twoje pieszczoty, o matko, mnie nie pocieszą.
Miłość, czuję to dziś, wszelakie związki rodzinne
Targa, a nowe kojarzy; nie sama tylko dziewica
Ojca i matkę porzuca, by iść za mężem wybranym;
I młodzieniec wyrzeka się domu, gdy ukochaną
Los mu srogi wydziera. Toż ojciec słowo stanowcze
Wyrzekł, i odtąd wasz dom przestaje być moim, jeżeli
Nie przyjmiecie w swe progi wybranej serca mojego».

Ale matka roztropna i dobra znów się odezwie:
«Wy, mężczyźni, stajecie naprzeciw siebie jak skały,
Niewzruszeni i dumni, i żaden nierad ustąpić,
Żaden ręki wyciągnąć ze słowem pokoju i zgody.
Jednak, mówię ci chłopcze, nie tracę jeszcze nadziei,
Że przygarnie ją ojciec, jeżeli poczciwa i dobra,
Choć uboga. Wszak wiesz, że nieraz groźba gwałtowna
Z ust mu wyjdzie niebacznie, lecz rzadko ją bardzo wykona;
Tylko słowa dobrego wymaga, i słusznie zaprawdę,
Boć jest ojcem. A zresztą on zwykle bywa gniewniejszym
W poobiednich godzinach, gdy wino rozgrzeje mu głowę;
Wtedy innych nie słucha i trzyma się swego uparcie
Lecz gdy wieczór się zbliża i w toku przyjaznej rozmowy
Wiele zdań się przewinie, to zwykle i on łagodnieje,
Czując krzywdę zrządzoną drugiemu w zbytecznej żywości.
Pójdźmy szczęścia spróbować, bo tylko odwaga zwycięża,
A potrzeba nam też pomocy naszych przyjaciół.
Tam w tej chwili zebranych, szczególniejsz księdza plebana».

Tak prawiała wymownie, i sama powstając z kamienia,
Pociągnęła za sobą i syna. W milczeniu oboje
Z wolna ścieżką schodzili, o ważnym swym myśląc zamiarze.

V. POLYHYMNIA⁶⁸

*Obywatel świata*⁶⁹

Ale trzech przyjaciele siedzieli jeszcze pospołu⁷⁰,
Przy duchownym aptekarz, a z nimi gospodarz uprzejmy,
I rozmowa się żwawo ta sama jeszcze toczyła.
Więc poważnie z kolei odezwał się zacny ksiądz pleban:
«Nie chcę sprzeczać się z wami, boć wiem, że człowiek powinien
Ku lepszemu się zwracać, i tak też bywa, że pragnie
Tego, co wyższe i lepsze, lub tego, co nowe przynajmniej.
Lecz unikajcie przesady, bo obok owego dążenia
Dała nam jeszcze natura i cześć dla dawnych zwyczajów,
Przywiązanie do tego, co każdy zna od młodości.
Wszystko jest dobre, co tylko rozumne i naturalne.
Człowiek wiele pożąda, choć mało mu w rzeczy potrzeba.
Bo i życie jest krótkie, i los śmiertelnika niepewny.
Nie potępiam ja męża, co pchnięty wewnętrznym popędem,
Morza i lądy przebiega i zyskiem godziwym się cieszy,
Skrzętnie⁷¹ dla siebie i drugich gromadząc owoce swej pracy;

⁶⁸*Polyhymnia* (mit. gr.) — muza śpiewu chóralnego. [przypis edytorski]

⁶⁹*obywatel świata* — mowa o wprowadzonym w tej pieśni sędzi. [przypis edytorski]

⁷⁰*pospołu* (daw.) — razem. [przypis edytorski]

⁷¹*skrzętnie* (daw.) — zapobiegliwie. [przypis edytorski]

Ale godzin jest dla mnie szacunku i rolnik spokojny,
Co cichymi krokami po glebie stąpa ojczyste
I uprawia ją pilnie, i w pocie czoła pracuje.
Jemu ziemia się co rok nie zmienia, ani mu drzewo
Nowosadzone od razu gałęzi kwiatem nie zwieńczy.
Cierpliwości mu trzeba i myśli trzeźwej a czystej.
Zawsze równej, spokojnej, pod sterem zdrowego rozsądku.
Garstkę ziarna on tylko powierza ziemi rodzajnej.
Szczipłą ledwie gromadkę hoduje zwierząt domowych,
Bo wyłącznie rozsądek czynami jego kieruje.
Szczęśliw, kogo natura umysłem takim obdarzy!
On nas żywi swą pracą; lecz dwakroć szczęśliwszy od niego
Obywatel miasteczka, co przemysł łączy z rolnictwem!
Jemu obcy jest kłopot, co dni ziemianina zatruwa⁷²,
Nie zakłóca mu życia i żądza owa miast wielkich
Dorównania bogatszym, co trawi zwłaszcza niewiasty.
Więc błogosławcie wy raczej spokojne syna pragnienia,
I synową, gdy sobie wybierze dziewczynę podobną».

Tak zakończył ksiądz pleban. A wtem do izby gościnnej
Weszła matka ze synem i rzekła, stając przed mężem:
«Ojczy, nieraz, pamiętasz, gawędząc mówiliśmy z sobą
O radosnym tym dniu, gdy Herman do domu naszego
Serca wybraną wprowadzi, i samiśmy mu przeznaczali
Tę lub ową, jak zwykle troskliwi o syna rodzice.
Otóż nadszedł ten dzień, zesłało mu niebo dziewicę,
Którą szczerze polubił i wybrał stanowczo za żonę.
Wszak mawialiśmy zawsze: niech serce jego rozstrzyga;
Sam pragnąłeś niedawno, by żywo i rażno pokochał
Dobrą jaką dziewczynę. I oto wybiła godzina!
Uczuł miłość nasz Herman stateczną, jako przystoi;
Więc zamierza poślubić wygnankę ową, co dzisiaj
Ją napotkał za miastem, lub... zostać na zawsze bezzennym».

I odezwał się syn: «Mój wybór, ojczy, jest czysty
I stanowczy: zaręczam, że córką wam będzie najlepszą».

Milczał ojciec. A wtem duchowny wstał i dobitnie
Rzekł do niego te słowa: «O losie człowieka zazwyczaj
Jedna chwila rozstrzyga, bo choćby myślał najdłużej,
Zawsze, co postanowi, to będzie dziełem momentu.
Niebezpieczną jest rzeczą zanadto się wahać w wyborze
I postronną⁷³ rachubą zamącać swobodę uczucia.
Toć Hermana ja znam od lat dziecińczych: on nigdy,
Nawet w wieku chłopięcym, nie sięgał po to i owo;
Ale czego pożądał, to zawsze osiągnął i trzymał.
Nie lękajcie się przeto, że nagle dziś się pojawia
Życzeń waszych spełnienie, choć w innej zapewne postaci
Niż roiliście sobie; wszak dary wszelakie Bóg zlewa
Na nas ręką ojcowską, w tym kształcie, jakiego nam trzeba.
Więc dziewicę, ku której dobremu synowi waszemu
Serce się z piersi wrywa, oceńcie bez uprzedzenia.
Szczęśliw młodzian, gdy pierwszej kochance zaraz mu wolno
Rękę podać, gdy taić uczucia w sobie nie musi.
Tak, postrzegam to jawnie, że los się jego rozstrzygnął,

⁷²kłopot, co dni ziemianina zatruwa — ustawiczna troska o pogodę. [przypis edytorski]

⁷³postronny — tu: uboczny, nienależący do tematu. [przypis edytorski]

Bowiem miłość prawdziwa młodzieńca w męża przemienia.
Herman nie jest zmiennikiem⁷⁴; więc jeśli celu nie dopnie,
Lata mu najpiękniejsze upłyną w tęsknocie i smutku».

Aż odezwie się na to aptekarz słowem rozważnym.
Które, z dawna tłumione, wstrzymywał, choć z ust mu się rwało:
«Zawsze się trzymać należy we wszystkim drogi pośredniej.
Śpiesz się powoli — tak brzmiała dewiza cesarza Augusta.
Chętnie gotówem służyć w potrzebie kochanym sąsiadom
Słabym moim rozumem, ku wspólnej naszej korzyści,
A szczególnie młodzieży potrzeba kierunku i rady.
Więc pozwólcie, niech pójde wybadać ową dziewczynę
I rozpytać się o nią u ludzi, którzy ją znają.
Nikt nie podejdzie mnie, ręczę, bo umiem oceniać wyrazy».

Ale zaraz mu na to skwapliwie Herman odrzecz:
«Tak uczyńcie, sąsiedzie; badajcie ją. Ale ja pragnę,
Aby z wami pospołu się wybrał szanowny ksiądz pleban;
Dwaj tak zacni mężowie świadectwo niech dadzą niezbite. —
Drogi ojcze! Toć ona nie z rzędu owych zalotnic,
Co to kraj przebiegają, szukając przygód i zysków.
Ją z domostwa cichego wyгнаła ta wojna nieszczęsna,
Która wszystko dokoła pustoszy i z posad porusza.
Wszak to dzisiaj dostojni mężowie żyją w niedoli,
I książęta, i króle w tułaczce szukają schronienia.
Tak i owa dziewica, z rówiennic⁷⁵ swoich najlepsza,
Ujść musiała z ojczyzny; lecz własnych nieszczęść niepomna,
Innym jeszcze pomaga, choć sama bez żadnej pomocy.
Wielka niedola, zaprawdę, ogarnia ziemię dokoła;
Czyżby spłynąć nie miało i szczęście z owej niedoli?
Czy sprowadzając mi w progi kochankę i żonę poczciwą,
Wojna dać mi nie może, co niegdyś ojcu dał pożar?»

Wtedy łagodnie gospodarz te słowa wyrzekł znaczące:
«Jakże dzisiaj, mój synu, swobodnie obracasz językiem!
Toć od wielu już lat nie byłeś taki wymowny.
Otóż doznać mi przyszło, co zwykle ojcom zagraża,
Że za synów życzeniem ujmuje się serce matczyne,
Zbyt uległe i słabe, a jeszcze i sąsiad się skłania
Ku przymierz, gdy idzie o szturm do głowy rodziny.
Ha, co robić? Nie myślę daremnie wam stawiać oporu,
Bo przeczuwam, że tutaj na lży się zanosi i dąsy.
Więc zbadajcie dziewczynę, i jeśli zacna, niebawem
Ją przywieźcie». — A syn mu na to radośnie odpowie:
«Przed wieczorem wam jeszcze przybędzie córka najlepsza,
Jakiej pragnie mężczyzna, gdy żywi w piersiach myśl zdrową.
Oby tylko i dla niej urosło stąd szczęście prawdziwe,
Oby w was odnalazła, nieboga, straconych rodziców!
Ale po co odwlekać? Założę konie i zaraz
Zacnych naszych przyjaciół na trop sprowadzę dziewczicy;
Tam niech sami się rządzą rozważną myślą i czynem,
Ja zaś, ojcze, przysięgam, że poddam się ich wyrokowi
I nie zobaczę kochanki, dopóki moją nie będzie».
Rzeki i wyszedł, a starsi radzili jeszcze statecznie
To i owo, wszechstronnie i mądrze rzecz roztrząsając.

⁷⁴zmiennik — osoba zmienna w uczuciach. [przypis edytorski]

⁷⁵rówiennica — dziś popr.: rówieśnica. [przypis edytorski]

Herman pobiegł do stajni, gdzie para dzielnych gniadoszów⁷⁶
Stała, jedząc spokojnie ze żłobu owies i siano.
Śpiesznie konie okiełznał i przewlókł przez sprzączki srebrzone
Mocne rzemienie z surowca⁷⁷, a potem, lejc przytwierdziwszy,
Na podwórze je wywiódł, gdzie już parobczak usłużny
Lekki powóz wytoczył, i wnet też konopne postronki
Na orczyki⁷⁸ założył, a sam, usiadłszy na koźle,
Chwycił za bat i szparko zajechał przed bramę gospody.
Więc gdy miejsca wygodne zajęli ksiądz i aptekarz,
Powóz się szybko potoczył, turkocąc wesoło po bruku,
A mijając kolejno wieżycę miejskie i mury,
Skręcił ku drodze żwirowej, pod górę jadąc i na dół.
Aż gdy Herman z daleka zobaczył wieżę wioskową
I dokoła chałupy, w zielonym wieńcu ogrodów —
Stanąc tam postanowił, wstrzymując rączy bieg koni.

Ocienione poważnie gałęzmi lip rozłożystych,
Co wyniosłe od wieków szczytami się pięły ku niebu,
Było błonie obszerne, pokryte miękką murawą.
Miejsce zabawy dla mieszczan i wsi pobliskich mieszkańców.
Tu w parowie⁷⁹ wytryskał obfity źródło⁸⁰ pod drzewami;
Schodki wiodły do niego, a wkoło ławki wygodne
Stały, wkrąg otaczając kamienne łożysko krynicy.
Otóż w miejscu tym Herman przystanął i rzekł do przyjaciół:
«Chciejcie wysiąść, sąsiedzi, i idźcie dalej, by zbadać,
Czyli⁸¹ godną mej ręki jest owa dziewica-wygnanka.
Łatwo ją poznać możecie, bo wdziękiem jej żadna nie zrówna⁸²,
Lecz opiszę wam jeszcze jej skromne a schludne ubranie:
Na czerwonym podkładzie, co pierś sklepioną ujmuje,
Stanik czarny otacza jej kibić⁸³ smukłą i wiotką;
Rąbek śnieżnej koszuli, marszczony w kryzę, okala
Wdzięcznie brodę okrągłą; nadobnie główkę przystraja
Warkocz bujny i gruby, upięty srebrnymi szpilkami;
W gęstych zwojach pod stanem faluje spódnica niebieska,
Oslaniając dziewicę po kostki, kształtnie i skromnie.
Ale o jedno was proszę: nie mówcie z nią sami w tej sprawie,
Tylko drugich badajcie, słuchając, co oni powiedzą
A gdy się już dowiecie wszystkiego, razem uradzmy
Co przedsięwziąć wypada; — tak sobie myślałem przez drogę».

Skończył. A przyjaciele wysiedli i poszli ku wiosce,
Kędy⁸⁴ szeroki gościniec zalegał dobytek na wozach,
Kędy w ogrodach i domach i gumnach⁸⁵ roili się ludzie,
Koło koni i bydła mężczyźni, koło bielizny,
Rozwieszonych na płotach, niewiasty i zwinne dziewczęta,
A w strumyku na łące, igrając, pluskały się dzieci.
Tam to, krocząc powoli przez tłumy ludzi i zwierząt,

⁷⁶gniadosz — koń o maści jasnobrązowej z odcieniem czerwono-brunatnym, z czarną grzywą i czarnym ogonem. [przypis edytorski]

⁷⁷surowiec (daw.) — niegarbowana skóra. [przypis edytorski]

⁷⁸orczyk — drążek do zaczepiania pasów uprzęży. [przypis edytorski]

⁷⁹parów — dolina o stromych, porośniętych roślinnością zboczach. [przypis edytorski]

⁸⁰źródło (poet.) — źródło. [przypis edytorski]

⁸¹czyli — czy z partykułą pytajną -li. [przypis edytorski]

⁸²zrównać — dziś popr.: dorównać. [przypis edytorski]

⁸³kibić (daw.) — talia. [przypis edytorski]

⁸⁴kędy (daw.) — gdzie. [przypis edytorski]

⁸⁵gumno — budynek do składowania niewymłóconego zboża. [przypis edytorski]

Dwaj wysłańcy patrzyli dokoła w prawo i lewo,
Czy nie ujrzą gdzie owej dziewicy, wybranki Hermana:
Lecz nie było jej nigdzie, a ciżba coraz wzrastała.
Wtem przy wozach się wszczęły niesnaski jakieś i swary,
Głosy mężczyzn groźące i niewiast krzyki piskliwe
Echem brzmiały w dolinie. Aż starzec jakiś poważny
Do zwaśnionych przystąpił, i wnet się hałas uciszył,
Gdy nakazał milczenie i tak przemówił do rzeszy:
«Czyż nieszczęście nas jeszcze i tyle nauczyć nie mogło,
Byśmy jedni dla drugich umieli być z pobłażaniem
I, do zgody pochopni⁸⁶, urazy w niepamięć puszczali?
Tylko szczęśliwym uchodzą zatargi; w nas utrapienie
Przecież wpoićby winno braterską jedność w pożyciu.
Nie zazdroścmy więc sobie nawzajem przytułku w tułaczce,
Owszem, dzielimy się wszystkim, a Bóg miłościw nam będzie».

Tak przemówił ów mąż, i wszyscy, milcząc pokornie,
Jęli⁸⁷ krzątać się znów około dobytku i zwierząt.
Ale zacny ksiądz pleban, gdy słyszał te słowa gromiące,
Choć łagodne i ciche, przystąpił i rzekł do staruszka:
«Ojcze, wielka to prawda! Gdy w dni szczęśliwych kolei
Lud się żywi z tej ziemi, co łono mu swoje otwiera
I hojnymi plonami corocznie za pracę go darzy,
Wtedy nie ma kłopotu, bo każdy dla siebie najmędrszy
I najlepszy; więc nikt nie ceni ludzi rozumnych.
Lecz gdy burza znurtuje powszednie drogi żywota,
Niszcząc zasiew i plon; gdy męże, niewiasty i dzieci
Wygna z domowej zaciszy w nieznana dal i tułactwo:
O, zaprawdę! Natenczas się każdy za mądrym obejrzy
I nie pójda na wiatr zbawienne słowa rozwagi. —
Wyście, ojcze, zapewne sołtysem czy sędzią gromady,
Że kojący wasz głos od razu pojednał zwaśnionych;
Jako Jozue⁸⁸ niegdyś lub Mojżesz lud Izraela
Przez pustynię prowadził, tak wy wiedźcie te tłumy».

Na to sędzia w te słowa z powagą się ozwał: «Zaprawdę,
Chwile, w których żyjemy, ciekawe są i pamiętne:
Dzień dziś starczy za lata, tak wszystko się skupia nawalnie.
Dobrzeście nas porównali do Żydów, boć i nam przecie
Pan Swój wyrok karzący objawił w płomieniach i gromach».

Kiedy potem ksiądz pleban, prowadząc dalej gawędę,
Pytać zaczął o losy i starca, i całej gromady,
Schylił się doń nieznacznie aptekarz i rzekł mu na ucho:
«Pogadajcie tu z sędzią i zwróćcie rozmowę na dziewczę;
Ja tymczasem wybiegnę poszukać jej, a gdy ją znajdę,
Zaraz do was powrócę».

Gdy na to kiwnął ksiądz głową,
Zwinny sąsiad poleciał na zwiady przez pola i łąki.

VI. KLIO⁸⁹

Duch wieku

⁸⁶*pochopny* — tu: prędki, skłonny. [przypis edytorski]

⁸⁷*jęć* (daw.) — zacząć. [przypis edytorski]

⁸⁸*Jozue* (bibl.) — pomocnik Mojżesza, dowódca wojsk Izraelitów, zdobywca Jerycha. [przypis edytorski]

⁸⁹*Klio* (mit. gr.) — muza historii. [przypis edytorski]

Skoro więc pleban poufnie obcego sędzi zapytał
O gromadę, czy dawno rzuciła domowe siedziby,
Ten mu odrzekł: «Zaiste, niemałe są nasze cierpienia,
Bośmy się do dna dobrali goryczy wszelkiego rodzaju,
Tym straszniejszej, że wkrótce zawiodły nas wszystkie nadzieje.
Komuż silniej się pierś nie wzniosła błogim uczuciem,
Gdy blask słońca nadziei jutrzeńką zajaśniał nad światem,
Gdy chodziły posłuchy, że ludzie radzą o sobie,
O swobodzie powszechnej, o prawach i bratniej równości⁹⁰.
Wtedy każdy wyglądał nowego życia; te więzy,
Co sobkostwa je duch narzucił krajom i ludom,
Rozpryskiwać się zdały, i wszyscy z tęskną nadzieją
Spoglądali na Zachód, ku wielkiej świata stolicy⁹¹.
Czyż nazwiska tych mężów, zwiastunów wieści radosnej,
Sławą nie rozbrzmiewały na całym ziemi obszarze?
Czyż nie przybyło każdemu otuchy w sercu i wiary?»

«Nas, sąsiadów najbliższych, ogarnął zapał ogólny.
Rozpoczęła się wojna⁹², ciągnęły tłumnie z za Renu
Zbrojnych Franków zastępy; lecz niosły nam przyjaźń, nie walkę,
Wznosząc drzewa wolności⁹³ i dając ludom rękojmię⁹⁴
Własnych rządów swobodnych. Więc wszyscy w szale uniesień
Jęli⁹⁵ gromadzić się tłumnie około nowego sztandaru
I tak owi przybysze podbili mężczyzn dzielnością,
Potem serca niewieście ponętą i wdziękiem rycerskim.
Lżejsze się nawet wydały ciężary wojny niszczącej,
Bo nadzieja przed nami igrała w złudnej postaci,
Wabiąc umysł i wzrok ku szlakom tym nowo odkrytym.
Cudne były to chwile, bo w nich wydało się bliskim
I możliwym to wszystko, co szczytem jest dobra i prawdy;
Rozwiązały się usta, więc starce, młodzieńce i męże
Głośno, z podniosłym uczuciem, o sprawie postępu mówiły.

«Ale wkrótce się niebo ściemniło. O zysk i o władzę
Walka straszliwa wybuchła; zaczęto mordować się wzajem⁹⁶
I sąsiadów ciemiężyć. Więc zdziercze tłuszcze łupiły,
Wielcy w wielkich rozmiarach, a mali w małych. Każdemu
Szło o grabież chwilową, bo jutra nikt nie był pewien.
Ciężka to była niedola; ciemięstwo rosło z dniem każdym,
A okrzyków boleści w rozgwarze nikt nie dosłyszał.
Wtedy zaciętość ponura ośwładła umysły — i wszyscy
O tym tylko myśleli, jak pomścić siebie i drugich.
I zwróciło się szczęście na naszą stronę. Przybysze
Śpiesznie uchodzić musieli. O, wtedy poznaliśmy z bliska
Całą wojny okropność; bo wróg zwycięski niekiedy
Bywa jeszcze szlachetnym i względnym, choćby z pozoru;
Więc oszczędza mieszkańców, gdyż co dzień są mu potrzebni.
Lecz w ucieczce już nie zna hamulca; broniąc się śmierci,

Wojna, Wróg, Kłęska

⁹⁰ludzie radzą o sobie, O swobodzie powszechnej, o prawach i bratniej równości — mowa o uchwaleniu na wniosek La Fayette'a Deklaracji praw człowieka i obywatela w sierpniu 1789 r. [przypis edytorski]

⁹¹ku wielkiej świata stolicy — tj. ku Paryżowi. [przypis edytorski]

⁹²rozpoczęła się wojna — w lecie 1792. [przypis edytorski]

⁹³drzewa wolności — długie laski z jakobińskimi czapkami, symbolizujące suwerenność narodu. [przypis edytorski]

⁹⁴rękojmia (daw.) — gwarancja. [przypis edytorski]

⁹⁵jęć (daw.) — zacząć. [przypis edytorski]

⁹⁶zaczęto mordować się wzajem — aluzja do politycznego procesu i skazania na śmierć Dantona. [przypis edytorski]

Wszystko pustoszy lub grabi, i dzika go wściekłość ogarnia,
Nie ma dla niego świętości; zwierzęcej chuci⁹⁷ jedynie
Folęę daje, i krew, i ryk rozpaczy go cieszą.

«Ale i w naszych się mężach ocknęło zemsty pragnienie⁹⁸;
Tłumnie za oręż chwycili i jękły dzwony na trwoęę,
I zmieniły się w broń spokojne narzędzia rolnicze;
Widły i kosy i cepy ociekły krwią napastników;
Nie dawano pardonu⁹⁹, tak wielką była zawziętość.
O, bodajem już nigdy nie ujrzał podobnej wściekłości!
Dzikie zwierzę mniej straszne, niż człowiek w ślepym obłądnie.
Niechże nikt o swobodzie nie prawi, o rządach narodu:
Ledwo znikną zapory, a wnet rozpasa się w ludziach
Wszelkie zło, co je dotąd w zarodzie prawo tłumilo».

Prawo

«Zacny mężu — odpowie mu na to ksiądz pleban z przyciskiem,
Jeśli ludzi surowo sądzicie, nie mogą was ganić,
Boście od nich doznali utrapień wszelakich niemało.
Lecz sięgnijcie pamięcią w te smutne dni upłynione,
A znajdziecie tam pewno niejedno dobre, niejednen
Czyn szlachetny, co może zbudziła go tylko do życia
Zła przygoda; albowiem w nieszczęściu człek dobry dopiero
Stać się może dla drugich aniołem opieki i zbawcą».

Ale starzec sędziwy z uśmiechem odrzeknie te słowa:
«Pocieszacie mnie oto, podobnie jak po pożare
Ktoś pogorzela pociesza, że może kędyś, wśród gruzów
Domu swego, odkopie kawalki złota i srebra,
A on szuka cierpliwie i cieszy się tym, co odnajdzie.
Tak i ja z przyjemnością wspominam czyny chwalebne
W owych czasach spełnione. Widziałem, jak dawne się wrogi
Ku obronie wzajemnej łączyły; widziałem rodziców
Śmierć ponoszących za dzieci; widziałem jako młodzieńce
W mężów nagle wyrosły, a jako starce młodniały;
Dzieci nawet i płęć niewieścia, słaba zazwyczaj,
Męstwa dawały dowody i wielkiej dzielności umysłu.
Jeden zwłaszcza opowiem wypadek: Młoda dziewica
Sama z dziewczęty¹⁰⁰ została w mieszkaniu swoim, albowiem
Z mężczyzn kto żyw wyruszył orężnie przeciw wrogowi.
Wtem na dom jej napada znienacka oddział ruchawki,
i rabując, dociera niebawem do komnat niewieścich.
Tam, ujrzawszy dziewicę nadobną w gronie panienek,
Tłuszcza z chucią zwierzęcą na drzące naciera ofiary.
Lecz dziewica odważna jednemu z nich pałasz wyrывa,
Tnie go w głowę i ściele u stóp swych ciężko rannego;
Inni, lękając się może zasadzki, śpiesznie uchodzą».

Skoro duchowny usłyszał pochwałę taką, natychmiast
Myśl mu przyszła o owej dziewicy, wybranej Hermana,
Czy nie ona to była, i właśnie zapytać miał starca,
Gdy przystąpił aptekarz i szepnął księdzu na ucho:
«Przecie że ją na koniec znalazłem pośród tej ciżby,

⁹⁷ *chuc* — pożądanie. [przypis edytorski]

⁹⁸ *w naszych się mężach ocknęło zemsty pragnienie* — Francuzów wyparto za Ren w maju 1794. [przypis edytorski]

⁹⁹ *pardon* (daw.) — oszczędzenie przeciwnika w walce. [przypis edytorski]

¹⁰⁰ *dziewczęty* — dziś popr. forma N.lm: dziewczętami. [przypis edytorski]

Podług opisu jedynie. No, pójďte zobaczyć ją sami,
A i sędzia niech idzie, by coś nam o niej powiedział».

Ale gdy się zwrócili ku niemu, starca nie było,
Bo go kędyś wezwano do rady, czy na rozjemcę.
Więc sam pleban już tylko bez zwłoki poszedł z sąsiadem
Poza płoty, gdzie ten figlarnie wskazał mu otwór.
«Patrzcie, zawołał, to ona! Spowija właśnie dzieciątko
I poznaję dokładnie ów kartun¹⁰¹ i owe poszewki
W pasy niebieskie, co dziś je Herman powiózł dziewczynie;
Widać, że szybko i dobrze umiała dar spożytkować.
Znaki to już niepochybne, a opis także się zgadza;
Bo na czerwonym podkładzie, co pierś sklepioną ujmuje,
Stanik czarny otacza jej kibić smagłą i wiotką;
Rąbek śnieżnej koszuli, marszczony w kryzę, okala
Wdzięcznie brodę okrągłą; nadobnie główkę przystraja
Warkocz bujny i gruby, upięty srebrnymi szpilkami,
A, choć siedzi, nietrudno dopatrzeć, że słusna jest wzrostem,
I pod stanem ku ziemi faluje spódnica niebieska,
Oslaniając dziewicę po kostki, kształtnie i skromnie.
Tak, niewątpliwie, to ona. Więc pójźmy dowiedzieć się jeszcze,
Czy jest równie cnotliwą i dobrą, jak urodziwą».

Strój

Na to rzecze ksiądz pleban, badając spojrzeniem siedzącą:
«Że ujęła młodziana, zaprawdę, to mnie nie dziwi,
Bo uroda jej zająć potrafi i wzrok doświadczony.
Jakże cenny to dar, gdy komu matka natura
Dała postać nadobną; on nigdzie obcym nie będzie,
Každy chętnie go przyjmie, przytuli i szczerze ukocha.
Pewny jestem, sąsiedzie, że Herman znalazł dziewczynę,
Co w przyszłości uwieńczy mu życie i starość ozdobi,
Wierną dłonią niewieścią wspierając go zawsze i wszędzie.
Takie ciało bez skazy jest czystej duszy znamieniem».

Piękno, Dobro

Lecz rozważny aptekarz z namysłem odpowie w te słowa:
«Często pozór zawodzi. Nie lubię ufać wzrokowi,
Bom doświadczył już nieraz, że dobrze mówi przysłowie:
Beczkę soli z człowiekiem należy zjeść, by go poznać.
Więc starajmy się naprzód wy badać ludzi poczciwych,
Co ją znają dokładnie, a potem osądźmy, co warta».

«Chwałę taką ostrożność, odezwie się na to duchowny,
Boć nie swatamy dla siebie, a swatać dla innych rzecz trudna».

Więc ruszyli pospołu na sędzi starego spotkanie,
Który krokiem mierzonym ulicą wracał wioskową.
I do niego przezornie ksiądz pleban wyrzekł te słowa:
«Ojczce, myśmy ujrzeli w sąsiednim ogrodzie dziewczynę
Pod jabłonią, jak skrzętnie robiła sukienki dla dzieci
Ze starego kartunu¹⁰², co pewno dostała go w darze.
Podobała się nam, bo widać zabiegła i dobra.
Mówcie o niej, co wiecie; pytamy w celu chwalebny».
Gdy do płotu się sędzia przybliżył, by zajrzeć przez otwór,
Rzekł:

«Dziewczynę tę znacie. Jeżeli wspomniał niedawno

¹⁰¹kartun — gatunek perkalu; tu mowa o szlafroku ojca. [przypis edytorski]

¹⁰²kartun — gatunek perkalu. [przypis edytorski]

o rycerskiej niewieście, co siebie i drugie umiała
Od niesławy obronić — to ona! Silna a dobra,
Jest dla wszystkich cierpiących aniołem pociechy w strapieniu,
Chociaż sama boleje; bo zginał jej narzeczony.
Szlachetnego młodzieńca uniosło razem z innymi
Pierwsze tchnienie wolności; lecz śmiercią przyplącił w Paryżu
Walkę przeciw swawoli, w obronie swobody i prawa».

Skończył starzec. Przybysze, żegnając, składali mu dzięki,
A ksiądz pleban wydobyl czerwienca¹⁰³ (srebrną monetę
Dawno już porozdawał pomiędzy rzeszę tulaczą),
I podając go sędzi, powiedział: «Oto grosz wdowi;
Chciejcie biednych obdzielić, a Bóg niech dar ten pomnoży».
Ale wzdragał się starzec i rzekł: «Zdołaliśmy trochę
Grosza zabrać w ucieczce i trochę niezbędnej chudoby¹⁰⁴;
Sądzę, że nam wystarczy wszystkiego do chwili powrotu».

Wtedy odparł ksiądz pleban, wciskając mu pieniądz do ręki:
«Niech się nikt nie ociąga z jałmużną w tych czasach, i niechaj
Nikt nie odmawia przyjęcia ochoczo niesionej ofiary.
Dziś nikt nie wie, jak długo posiadać będzie swe mienie,
Ani zdoła przewidzieć, czy prędko przeminie nawała,
Co go roli pozbawia, ogrodu i wszelkich zasobów».
«Oj, to prawda! — zawołał z kolei ruchliwy aptekarz; —
Gdybym tylko miał jeszcze pieniądze, rozdałbym wszystkie,
Grube i drobne, bo wielu zapewne jest tutaj w potrzebie.
Lecz i tak was nie puszcę bez daru; niechaj tym razem
Stanie chęć za uczynek». I wyjął kapciuch skórzany,
I wysypał na papier co było na dnie tytoniu.
Więc dziękował mu sędzia, a on swój knaster¹⁰⁵ wychwalał.

Ale pleban go naglił. «Wracajmy, rzekł, bo tam Herman
Niecierpliwie nas czeka, spragniony wieści pomyślnej».
I zdążyli pod lipy przy źródłu, kędy młodzieniec
Stał o powóz oparły. Ogniste konie parskaly.
Grzebiąc ziemię kopytem; a Herman patrzył przed siebie
I w zadumie nic widział przyjaciół, aż się zbliżyli,
Czyniąc znaki radosne, ochoczo a głośno wołając.
Gdy podeszli, ksiądz pleban pochwycił młodziana za rękę
I odezwał się pierwszy; »Niesiemy dobre nowiny.
Oko twoje i serce wybrały trafnie; dziewica
Godna ciebie i zacna. Więc zawróć konie ku wiosce,
Byśmy z nią pomówili i zaraz zabrać ją mogli.

Lecz młodzieniec stał smutny, i bez oznaki radości
Słuchał wieści pomyślnej; aż rzekł z westchnieniem głębokim:
«Rączo-śmy przyjechali, z nadzieją w sercu, a może
Smutno wracać nam przyjdzie do domu, z zawodem i wstydem.
Kiedym czekał tu na was, uczułem w sercu zwątpienie.
Czyż sadzicie, że ona dlatego musi pójść z nami,
Iż jest biedną wygnanką bez dachu, my zaś bogaci?
Wszak i ubóstwo, gdy zacne, szlachetną dumą się rządzi.
Skromną zdaje się być dziewica w swoich żądaniach,
Świat jej stoi otworem: a trudno przypuścić, zaiste,

¹⁰³czerwieniec (daw.) — czerwony złoty, złota moneta obiegowa. [przypis edytorski]

¹⁰⁴chudoba (daw.) — dobytek. [przypis edytorski]

¹⁰⁵knaster — ceniony gatunek tytoniu. [przypis edytorski]

Żeby takiej kobiety dotychczas nikt nie ocenił,
Żeby serce jej było zamknięte dla uczuć miłości.
Nie zdążajmy tak szybko, bo łatwo zdarzyć się może,
Iż wrócimy z odprawą. Najbardziej tego się boję,
Czy nie przyrzekła już ręki innemu. O! Zawstydzony
Odejsz wtedy bym musiał z niewczesną¹⁰⁶ moją ofiarą».

Już ksiądz pleban się miał odezwać, chcąc go pocieszyć.
Gdy towarzysz-gaduła pochwycił mowę w te słowa:
«Jużci takiego kłopotu nie było czasy dawnymi,
Bo się wtedy rzecz każdą robiło jakoś statecznie.
Skoro ojciec upatrzył stosowną dla syna dziewczę,
Wprzód uprosił poufnie jednego z przyjaciół rodziny,
By na zwiady się udał do domu owej panienki.
Więc, świątecznie przybrany, pan swat w niedzielę się którą
Wybrał odwiedzić sąsiada, ogłędnie tocząc rozmowę
Naprzód w zwrotach ogólnych, a potem ją zgrabnie kierując
Manowcami różnymi na córkę, i chwając młodziana.
Mądrej głowie dość słowa: więc łatwo zręczny wysłaniec
Zbadać zdołał rodziców i dalej rzeczy kierować.
Jeśli źle się powiodło, to młody uniknął odkosza¹⁰⁷:
Gdy przeciwnie, to swat, co takie małżeństwo skojarzył,
Był na wieczne już czasy w ich domu gościem najdroższym.
Teraz wszystko inaczej, bo razem z wielą innymi
I ten zwyczaj się zmienił; dziś każdy swata sam siebie.
Niech więc przyjmie i sam harbuza¹⁰⁸ w razie odmowy
Z rąk okrutnej kochanki, i niech się wstydzi dziewczyny».

«Bądź jak bądź! — na to rzecze młodzieniec (mało on słuchał
Słów aptekarza, bo już dojrzały zamiar miał w myśli) —
Sam rozmówię się z nią i wyrok stanowczy usłyszę
Z ust dziewczęcia. Co ona mi powie, to przyjmę z pokorą.
Chciałbym ujrzeć raz jeszcze spojrzenie jej oka czarnego,
I tę kibić¹⁰⁹ toczoną, co objąć ją pragnę gorąco,
I te usta, co mają rozstrzygnąć przyszłą ma dolę.
Więc zostawcie mnie, proszę. Pojedźcie sami do domu,
By powiedzieć rodzicom, że syn ich wybrał rozumnie:
Ja piechotą powrócę tą ścieżką koło winnicy,
Może radośnie i żwawo, prowadząc serca wybraną,
Może głucho i smutnie, sam jeden się wlokąc do domu».

Rzekł, i lejce powierzył opiece zacnego plebana,
Który zręcznie je ujął i usiadł na miejscu woźnicy.
Lecz aptekarz się wahał i jakoś lękliwie spoglądał.
«Chętnie — rzekł — wam powierzam staranie o duszy i sercu,
Ale ciało i kości — nie sądzę, by były bezpieczne
Tam, gdzie ręka duchowna prowadzi wodze światowe».

Na to odparł z uśmiechem ksiądz pleban:
«Siadajcie bez trwogi,
Powierzając mi ufnie zarówno ciało, jak duszę;
Umiem dobrze powozić, bo kiedyś, bawiąc¹¹⁰ w Strasburgu.

¹⁰⁶niewczesny (daw.) — uczyniony w niewłaściwym momencie. [przypis edytorski]

¹⁰⁷odkosz a. kosz (daw.) — odmowa w zalotach. [przypis edytorski]

¹⁰⁸harbuz (daw.) — odmowa w zalotach. [przypis edytorski]

¹⁰⁹kibić (daw.) — talia. [przypis edytorski]

¹¹⁰bawić (daw.) — przebywać. [przypis edytorski]

Często z młodym baronem jechałem lekkim wolantem¹¹¹,
Sam kierując nim zwykle i tłumy ludu mijając».

Pocieszony na poły, aptekarz siadł do powozu,
Z miną taką, jak człek, co myśli zawczasu o skoku;
I ruszyli pośpiesznie, bo konie dążyły do stajni,
A spod kopyt się rączych tumany pyłu wzbijały.
Herman długo stał w miejscu i patrzył w głębokiej zadumie,
Jak kurzawa się w górę kłębiła i nikła w oddali.

VII. ERATO¹¹²

Dorota

Jako wędrowiec, co długo wpatrywał się w tarczę słoneczną,
Zanim znikła na niebie, dostrzega wszędzie przed wzrokiem
Widmo słońca promienne; czy spojrzy w krzewy cieniste,
Czy na skałę — jaśniej mu ono w blasku jaskrawym:
Tak przed wzrokiem Hermana nadobne kształty dziewicy
Wdzięcznie się przesuwają, jak gdyby szła miedzą przez pole.
Ale młodzian się otrząsł z widziadeł marnych i zwrócił
Oczy swoje ku wsi; lecz wkrótce się zdumiał na nowo,
Bo i tutaj zobaczył wyniosłą postać dziewczyny.
Silnie wpatrzył się w nią: nie była to żadna ułuda,
Lecz Dorota w istocie. Kroczyła, niosąc dwa dzbany,
I zmierzała do źródła. Więc młodzian zastąpił jej drogę,
Ośmieliwszy się wnet i tak do zdziwionej przemówił:
«Znów was tedy spotykam, panienko, gdy ludziom strapionym
Pomoc nieść pośpieszacie. Lecz czemuż wy jedna po wodę
Aż do źródła idziecie, gdy inne ją czerpią ze studzien?
Prawda, że przewyborna, i pewno niesiecie ją chorej».

Słońce

Mile witała młodzieńca dziewczyna i rzekła uprzejmie:
«Już nagroził mi Bóg tę drogę daleką do źródła,
Gdy zacnego szafarza¹¹³ rozlicznych darów spotykam.
Pójdźcie sami zobaczyć, co litość wasza działała
I odbierzcie podziękę od tych, co ulgi doznali.
Ale żebyście też świadomi byli, dlaczego
Tu zaczerpnąć przychodzę w naczynie wody krynicznej,
Powiem wam: w naszej wsi ludziska nam studnie zmacili
Nierozważnym pławieniem i koni i bydła przy źródle,
Który wody dostarcza mieszkańcom; również zbrudzone
Wszystkie we wsi koryta, bo tam znów piorą i płuczą.
Każdy tylko o sobie i o potrzebie najbliższej
Dziś rozmyśla, a nikt nie patrzy następstw późniejszych».

Tak mówiła dziewczyna i zesłała po schodach szerokich
Wraz z towarzyszem; oboje usiedli na źródle cembrzynie.
Ona z jednym się dzbanem schyliła po wodę, on z drugim,
I ujrzeni swe lica odbite w zwierciadle krynicy.
«Dajcie mi napić się», wesół rzekł młodzian dziewczynie.
Ona podała mu dzban. I razem siedząc, poufnie
O tym i owym gwarzyli, aż ona się wreszcie ozwała:
«Skądże tędy wam droga wypadła, bez koni, kolasy,
I opodał od miejsca, gdzie was po raz pierwszy ujrziała?»

¹¹¹wolant (daw.) — czterokołowy odkryty powóz konny na resorach. [przypis edytorski]

¹¹²Erato (mit. gr.) — muza poezji lirycznej. [przypis edytorski]

¹¹³szafarz — tu: osoba rozdająca jakieś dobra. [przypis edytorski]

Zadumany spoglądał ku ziemi Herman, a potem
Podniósł wzrok i namiętnie nim objął swa towarzyszkę;
Ale nie śmiał jej prawić miłosnych słów, bo jej oko
Tak rozumnie patrzyło, że mówić kazało rozumnie.
Więc opamiętał się szybko i rzekł poufale a cicho:
«Powiem wręcz, bo i na cóż ukrywać, że tu przybyłem,
Aby z sobą was zabrać do domu moich rodziców.
Jam jednak, i skrzętnie w zarządzie im mienia pomagam:
Do mnie pola należą, do ojca dom, a mateczka
Gospodarstwo wewnętrzne ochoczo i z ładem prowadzi.
Ale wiecie zapewne, jak często miejska czeladka
Zwykła grzeszyć niedbalstwem, jak często zmieniać ją trzeba.
Dawno też matka już pragnęła mieć przy swym boku
Kogoś, coby ja mógł wyręczyć jak córka rodzona¹¹⁴,
Pomagając nie tylko ramieniem, lecz myślą i sercem.
Otóż kiedym was dziś na drodze ujrzął tak żwawą,
Kiedym słowa z ust waszych usłyszał rozumne i zacne,
Tom obojgu rodzicom zachwalił was według zasługi
I przychodzę zaprosić.... wybaczcie mowę jęśliwą».

«Nie wstrzymujcie się — rzekła dziewczyna — mówcie mi wszystko,
Nie obrażę się wcale, i owszem, wdzięczna wam jestem.
Więc rodzice mnie wasi do służby zgodzić by radzi,
Licząc na to, że jest zabiegła i niezbyt prostacza.
Krótkie to bardzo żądanie, i krótka też moja odpowiedź.
Chętnie pójdę za wami, gdzie głos przeznaczenia mnie woła,
Bom zrobiła już swoje: przywiozłam chorobę do wioski,
Gdzie się złączyła z rodziną. I inni już się zebrali,
Marząc o rychłym powrocie, jak zwykle biedni wygnańcy.
Lecz co do mnie, zaprawdę, nie łudzę się taką nadzieją,
Wiem, że po smutnych dniach smutniejsze jeszcze nastąpią;
Bo rozprzęgły się więzy społeczeństw i nic ich nie spoi,
Chyba wspólna i ciężka niedola, która nas czeka.
Jeśli w domu pocziwym dziś znaleźć mogę przytułek,
Pod kierunkiem szanownej niewiasty, przyjmę go rada;
Zawszeć dziewczę tułacze, samotne, wątpliwej jest sławy.
A więc idę za wami: pozwólcie tylko te dzbany
Odnieść do wsi i tam pożegnać moich przyjaciół.
Zobaczycie ich także; niech oni mnie wam oddadzą».

Młodzian słuchał z radością roztropnej mowy dziewczęcia,
Sam nie wiedząc, czy ma jej wyznać wszystko, czy milczeć.
Ale uznał za lepsze zostawić ją w błędzie chwilowo,
Póki w domu rodziców miłości jej nie pozyska.
Zresztą trwożyła go także obrączka na palcu dziewczyny;
Więc zamilczał i tylko skwapliwie słowa jej chwycił.

«Powracajmy — mówiła Dorota — bo ludzie to ganią,
Gdy dziewczęta za długo u studni wieczorem zostają,
Choć tak miło jest gwarzyć przy szmerze żywej krynicy».
I powstałi oboje, i jeszcze raz się przejrżeli
W czystym zdroju zwierciadle, z uczuciem słodkiej tęsknoty.

Milcząc potem ujęła obydwu dzbany za ucha
I kroczyła schodami pod górę. Herman szedł za nią,
Prosząc ją, aby połowę ciężaru jemu oddała.

¹¹⁴jak córka rodzona — w oryginale mowa tu o zmarłej siostrze Hermana. [przypis edytorski]

«Dajcież pokój — odrzekła — tak lepiej trzyma się wagę.
 Zresztą przyszły mój pan i dziś nie powinien mi służyć.
 Nie spoglądajcie tak smutnie, jak gdyby mój los był wątpliwy!
 Służyć niech się nauczy zawczasu każda niewiasta,
 Bo przez służebność jedynie do rządów w końcu dojść może.
 Toć dziewczyna od młodu rodzicom służy i braciom,
 Całe życie jej schodzi na żmudnym zajęciu i pracy.
 Na krzątaniu się wiecznym dla drugich, rzadko dla siebie.
 Niech szczęśliwą się mieni¹¹⁵, gdy wcześniej przywyknie do znoju,
 Gdy poświęcać się umie wytrwale dla swojej rodziny.
 Jako matce, zaprawdę, potrzeba jej cnoty wytrwania,
 Skoro niemowlę zakwili, żądając pokarmu, i zbudzi
 Osłabioną i senną, gdy z troską troska się zejdzie.
 Takim trudom nie sprosta dwudziestu mężczyzn złączonych».
 Tak mówiła, przechodząc z milczącym swym towarzyszem
 Poprzez ogród, aż pod stodołę, kędy leżała
 Chora. I weszli i oboje.

Tymczasem ze strony przeciwnej
 Przybył sędzia, prowadząc za ręce dwie drobne dzieci, Które w ciżbie zginęły, a teraz odszukał je starszy.
 Więc się dziatwa cisnęła do matki naprzód z pieczęcią
 I do małego braciszka, którego jeszcze nie znała;
 Potem wesoło skoczyła ku swojej Dorotce, żądając
 Z krzykiem chleba lub bułki, owoców, a pić przede wszystkim.
 Ona dzban pochyliła. Napily się dzieci, napila
 I położnica, i sędzia skosztował wody zdrojowej,
 Chwaląc smak jej wyborny.

Wtem rzekła poważnie dziewczyna:

«Drodzy moi! Już dziś zapewne po raz ostatni
 Tę przysługę wam świadczę. Niechętnie was rzucam, zaprawdę,
 Ale w chwilach tułactwa ciężarem są jedni dla drugich
 I rozproszyć się trzeba w obczyźnie, gdy wracać nie można.
 Oto młodzian, co hojnie przez moje was ręce obdarzył,
 Dziś przybywa tu sam, by zabrać mnie z sobą do domu,
 Ku usłudze bogatym i zacnym jego rodzicom.
 Ja z nim pójdę, boć każdy pracować musi na siebie.
 Więc bywajcie mi zdrowi! Ty, matko, ciesz się dziecięciem,
 Co tak mądrze już patrzy, a gdy je przyciśniesz do piersi
 W tych powijkach wzorzystych, to wspomnij o dawcy szlachetnym,
 Który odtąd i mnie opiekę przyrzeka uczciwą.
 I wy, mężu czcigodny — dodała, zwrócona do sędzi —
 Przyjmcie podziękę, że ojcem byliście mi w każdej przygodzie».

I uklękła przy łożu, całując płaczącą niewiastę,
 A ta cichym ją szeptem żegnała i błogosławiła.
 Wtedy głos zabrał sędzia i rzekł do Hermana z powagą:

«Słusznie, chłopcze, do dobrych zaliczyć się możesz szafarzy,
 Co to dbają, by mieć w domostwie czeladkę¹¹⁶ dobraną.
 Często bardzo widywałem, jak ludzie koniom i bydłu
 Baczenie się przyglądają przy kupnie i przy zamianie;
 Lecz człowieka, co wszystko w porządku trzyma, gdy dzielny,
 A marnuje i niszczy, gdy sam niezaradny lub próżniak,
 Tego bierze się zwykle na chybił trafił do domu.

¹¹⁵mienić (daw.) — nazywać. [przypis edytorski]

¹¹⁶czeladka — zdrobnienie od „czeladź”, tj. służba. [przypis edytorski]

Ty stanowisz wyjątek, boś wybrał rozważnie dziewczynę,
Która wiernie i skrzętnie rodzicom twoim się sprawi.
Bądźcie dla niej dobrymi, i wiedźcie, że ona we wszystkim
Wam gospodynię zastąpi, i córkę, i siostrę życzliwą».

Skończył. Kilka tymczasem przybyło krewnych do chorej
I chwaliły Dorotę, rzucając znaczące spojrzenia
Na Hermana. «Jeżeli — szeptała jedna do drugiej —
Pan w oblubieńca się z czasem przedzierzgnie¹¹⁷, to nasza dziewczyna
Dobrze się tam pokieruje». — A Herman wziął ją za rękę.
«Pójdźmy, rzekł, bo już wieczór zapada, a droga daleka».
Więc niewiasty Dorotę całować jęły¹¹⁸, i ledwo
Z objęć ich się wydarła: aż tu rozżalone dzieciaki
Z krzykiem i płaczem okrutnym do sukni jej się przypily.
«Cicho, dzieci! — ozwała się wtedy któraś matrona —
Ona idzie do miasta i stamtąd przyniesie wam ciastek,
Które braciszek w przelocie w cukierni tam dla was zamówił,
Gdy go bocian przynosił». Więc dziatwa puściła Dorotkę
I odeszła dziewczyna z Hermanem. Długo chustkami
Z oddalenia wiewały kobiety, na znak pożegnania.

VIII. MELPOMENA¹¹⁹

Herman i Dorota

Tak oboje kroczyli ku słońcu, co na zachodzie
W czarne chmury się kryło, gromami grożące i deszczem,
A spoza gęstej zasłony płomienne ciskając wejrzenia,
Tu i ówdzie po łąkach świeciło smugiem¹²⁰ jaskrawym.
«Byle ta nawałnica — powiedział Herman — gradobić
Nie przyniosła ze sobą, bo pola piękny plon wróżą».
I cieszyli się razem wysokim, chylącym się kłosom,
Które im niemal sięgały po głowy.

Dziewczyna zaś rzekła:

«Chciejcież mnie przede wszystkim zapoznać teraz choć trochę
Ze skłonnościami rodziców, bo szczerze dogodzić im pragnę.
Sługa zadość uczyni najlepiej, gdy wolę zna pana;
Więc powiedzcie mi, proszę, jak ująć sobie oboje?»

Na to swej towarzyszce statecznie odrzekł młodzieniec:
«Macie słuszność, i chętnie objaśnię was, ile potrafię.
Matce łatwo dogodzić; krzątajcie się tylko po domu
Zabiegliwie i żwawo, jak dobrej przystoi gosposi,
A zjednacie ją sobie, i z serca was pewnie pokocha.
Ojciec bardziej wybredny, u niego i pozór¹²¹ coś znaczy.
Ceni wielce i to, co zdobi życie człowieka,
Pragnie oznak zewnętrznych należnej mu czci i miłości,
I pozyska go snadnie¹²², kto tego dopełnić potrafi».

Na to odrzekła radośnie Dorota, kroku zdwajając,
Bo ciemniało na polu: «Da Bóg, obojgu dogodzę;
Matki bowiem życzenia z własnego spełnię popędu,

¹¹⁷*przedzierzgnąć* (daw.) — przemienić. [przypis edytorski]

¹¹⁸*jęć* (daw.) — zacząć. [przypis edytorski]

¹¹⁹*Melpomena* (mit. gr.) — muza tragedii. [przypis edytorski]

¹²⁰*smug* — dziś w r. ż.: smuga. [przypis edytorski]

¹²¹*pozór* (daw.) — zewnętrzna świetność. [przypis edytorski]

¹²²*snadnie* (daw.) — łatwo. [przypis edytorski]

A zewnętrzna ogląda nieobca mi także od młodu,
Więc rodzica waszego otoczę czcią i staraniem.
Ale kto mi poradzi, jak z wami postąpić należy,
Z wami, synem jedynym, i chlebobawcą wygnanki?»

Tak mówiła, gdy właśnie stanęli pod gruszą na wzgórzu.
Cudnie księżyc na pełni¹²³ przyświecał z niebios wyżyny;
Noc zapadła; ostatnie już blaski słońca zagasły
I kupiły się wkoło na łąkach kłęby pomrocne
Sprzecznych światel i cieni.

W tym miejscu, tak mu pamiętnym,
Herman rad był usłyszeć pytanie owo. Więc siadłszy
Na ławeczce z dziewczyną, pochwycił dłoń jej i odrzekł:
«Poradź się serca swojego, a co ci powie, to uczyni».
Więcej wyznać jej nie śmiał, choć pora zwierzeniom sprzyjała,
Bo odmowy się lękał i czuł obrączkę złowrogą.
I siedzieli tak chwilę przy sobie w milczeniu głębokim;
Aż ozwał się dziewczę: «Jak księżyc świeci nam jasno,
Blaskiem równym dziennemu! Toć widzę w dali domostwa
I tam w szczycie okienko, którego bym szyby zliczyła».
«Co widzicie — rzekł młodzian — to moich rodziców siedziba,
A okienko należy do mego pokoju pod strychem.
Ale śpieszmy do domu, bo ciężka zbliża się burza».

I powstali oboje, i szli przez zyta wysokie,
I dosięgli winnicy, gdzie ciemność wędrowców objęła.
Herman z wolna po stopniach sprowadzał swą towarzyszkę;
Lecz na drodze nierównej zachwiała się z nagłą dziewczyna,
I padając, spoczęła na chwilę w objęciach młodziana;
Piers zetknęła się z piersią i czoło z czołem. On stanął,
Niby posąg z marmuru. Potęgą woli wstrzymany,
Nie przycisnął jej silniej, choć poczuł bicie jej serca,
Choć mu twarz pałającą owionął oddech dziewicy.
Ona w żart obróciła wypadek i rzekła z uśmiechem:
«Zła to wróżba, gdy komu przed progiem zwichnie się noga;
Więc spocznijmy tu trochę, by matka was nie złażała,
Że wiedziecie jej w dom kulawą służącą niezdarę».

IX. URANIA¹²⁴

Powikłanie

Muzy! wy, które zawsze sprzyjacie miłości prawdziwej,
Któreście dotąd szczęśliwie dzielnego wiodły młodziana
I w objęcia mu trafem rzuciły oblubienicę:
Dopomóżcie i nadal, by złączyć parę nadobną,
Rozegnajcie te chmury, co zwisy nad jej głowami!
Lecz przede wszystkim powiedzcie, co teraz w domu się dzieje.

Niecierpliwie wchodziła już po raz trzeci do mężczyzn
Matka, srodze stroskana, bolejąc, że burza nadciąga,
To znów ganiąc przyjaciół, że przyszli, nie oświadczywszy
Syna owej dziewczynie. Aż cierpko ozwał się ojciec:
«Przestań zrzędzić! Toć widzisz, że sami jesteśmy w kłopotcie».

¹²³na pełni — dziś popr.: w pełni. [przypis edytorski]

¹²⁴Urania (mit. gr.) — muza astronomii. [przypis edytorski]

Na to sąsiad aptekarz po chwili wyrzekł te słowa:
«W takich razach niepewnych z wdzięcznością zawsze wspominam
Nieboszczyka rodzica, co jako chłopca mnie jeszcze
Cierpliwości nauczył, że dziś i śladu gorączki
Nie zostało już we mnie, że umiem czekać, gdy trzeba.
Kiedym razu pewnego w niedzielę stanął przy oknie,
Wygładając powozu, co nas miał zawieźć pod lipy
Do krynicy — gdym biegał po izbie tam i na powrót,
Tupać niesforne nogami, już już rozplakać się gotów,
Ojciec wziął mnie spokojnie za rękę i rzekł dobrotliwie:
Spojrzyj tam naprzeciwko; czy widzisz warsztat stolarza?
Co dzień tam się uwija zabiegły majster z czeladzią.
Ale przyjdzie ten dzień, że trumnę tobie sporządzą
I przyniosą w twe progi ów dom z deszczulek spojony,
Co zarówno przyjmuje cierpliwych i niecierpliwych. —
Na te słowa ojcowskie ujrzałem już w duchu, jak ludzie
Czarną mi trumnę gotują, i odtąd czekałem cierpliwie».

Śmierć

Na to odparł łagodnie ksiądz pleban:

«Śmierć nie przeraża

Mędrca ni cnotliwego. Pierwszego zwraca ku życiu
I naucza go działać; drugiego krzepi nadzieją
Szczęścia w przyszłym żywocie; dla obu staje się życiem.
Ojciec niesłusznie postąpił, że śmierć wam w śmierci pokazał.
Młodzieńcowi należy wysławiać starość dojrzałą,
A starcowi wiek młody, by obaj w tym kole wiecznym
Mogli sobie podobać. — Tak życie w życiu się spełnia».

Śmierć, Mądrość, Cnota

Wtem otwarły się drzwi i weszła para młodzieńcza,
I dziwili się wszyscy wspaniałej urodzie obojga;
Drzwi się zdały za niskie, gdy razem stanęli na progu.
Herman swą towarzyszkę przedstawił napróżd rodzicom.
«Oto, rzekł, jest dziewczyna, o której mówiliśmy rano.
Ojczy, przyjm ją łaskawie, bo ona godną jest tego;
A ty, matko kochana, wypytaj ją zaraz dokładnie,
Byś wiedziała, co umie i co powierzyć jej można».
Potem ksiądz proboszcza wziął na bok i rzekł mu na ucho:
«Ojczy wielebny, zechciejcie mnie szybko wywieść z kłopotu
I rozwiązać ten węzeł, którego się lękam splątania.
Jam nie powiedział jej nic o mojej miłości: więc mniema,
Że zgodziłem ją tylko na służbę dla moich rodziców,
I obrazi się może, gdy teraz o wszystkim się dowie.
Lecz nie godzi się zwlekać, niech wnet z ust waszych usłyszy
Prawdę szczerą». Więc proboszcz obrócił się ku zgromadzonym.
Ale duszę dziewczęcia boleśnie dotknęły tymczasem
Słowa ojca, wesoło i w dobrym rzucone zamiarze.
«Dziecko moje! — zawołał — z radością spostrzegam, że Herman
Gust ma wcale wytworny. I jam tak niegdyś do tańca
Najładniejsze brał zawsze, a potem piękną wśród pięknych
W progi domowe wprowadził, tę oto moją mateczkę.
Bo w wyborze kochanki mężczyzna uczcić powinien
Własny godność, i w tym najłatwiej poznać, kto zacz on.
Lecz i tyś się, dziewczyno, zapewne nie bardzo wzdragała,
Boć to chłopiec jak dębczak, i łatwo pokochać go można».

Na to dziewczyna, dotknięta drwiącymi na pozór wyrazy,
Żywym splonęła rumieńcem, lecz jeszcze gniew wstrzymywała,

Gdy, nie kryjąc boleści, po chwili rzekła do starca:
«Syn wasz na takie mnie żarty zaprawdę nie przygotował,
Kiedy obraz mi kreślił rodzica. Wiem, że umiecie
Mądrze z każdym wychodzić i wedle zasługi go cenić;
Ale litości, jak widać, nic macie nad biedną sierotą,
Która ten próg przestępując, pragnęła wiernie wam służyć,
Skoro z gorzkim szyderstwem zwracacie uwagę na przedział,
Co od syna waszego i od was wygnankę rozłącza.
Wprawdzie staję przed wami uboga, lecz umiem się cenić.
Czyż szlachetność pozwala na wstępie samym urągać
Niezasłużonej niedoli i niemal wypędzać mnie z domu?»

Herman stał jak na mękach i skinął na księdza plebana,
By rozproszył niepewność i prawdę stroskanej wyjawił.
Ale mąż doświadczony przybliżył się tylko i spojrział
Na dziewczynę, z trudnością tłumiącą gniew utajony,
Bo rozkazał mu duch nie zaraz wywodzić ją z błędu.
Więc odezwał się do niej: «Zaiste, ludziłaś się, dziecko,
Jeśliś się zdolną mniemała do służby między obcymi;
Nie wiesz chyba, co znaczy zależność i co obowiązek
Dobrowolnie przyjęty. Najcięższą rzeczą dla sługi
Nie jest praca i znój, lecz umieć znosić cierpliwie
Przykre pana dogryzki¹²⁵ i często niesłuszną nagane,
Albo pani gwałtowność, gdy nieraz się gniewem uniesie.
Tęgo snadź¹²⁶ nie potrafisz, jeżeli te żarty niewinne
Tak obeszy cię srodze; boć zwyczaj to pospolity
Prześladować dziewczynę, że jej się podobał młodzieniec».

Podstęp

Skończył pleban, a dziewczę odrzekło, gorzkie łzy roniąc:
«O, nie pojmuje przenigdy rozumny mąż, gdy zapragnie
W utrapieniu nam radzić, że słowo jego nie zdoła
Zwolnić piersi zbolalej z ciężaru, jaki ją gniecie.
Wy jesteście szczęśliwi, więc żart nie może was ranić;
Lecz cierpiący uczuje najłżejsze szyderstwa dotknięcie.
Nie, zaprawdę, obłuda nie zdałaby tutaj się na nic;
Lepiej być szczerą od razu, niż później żałować nie w porę.
Rozstać z wami się muszę, odszukać biednych wygnańców,
Których w nieszczęściu rzuciłam, na siebie tylko pamiętna¹²⁷.
Taki zamiar mój stały; więc wyznać wam mogę otwarcie,
Iż nie dlatego szyderstwo ojcowskie mnie żywo dotknęło,
Żem urażliwa i dumna, jak słudze być nie przystoi,
Lecz że w sercu się moim naprawdę zbudziło uczucie
Dla młodziana, co dziś wydzwignął mnie z ciężkiej niedoli.
Bo, gdy rozstał się ze mną, myślałam o nim statecznie
I o szczęśliwej dziewczynie, co może ją nosi już w sercu;
A gdym znów go ujrzała u studni, to mi się zdało,
Że zjawisko niebiańskie zstąpiło ku mnie, i chętnie
Poszłam za nim, choć tylko na służę do was mnie zgodził.
Wprawdzie, wyznać to muszę, szeptało mi serce przez drogę,
Że zasłużę nań może, gdy stanę się domu podporą;
Ale teraz dopiero poznałam, jak to zdradliwie,
Przy kochanym tajemnie tak blisko wciąż się znajdować;
Teraz widzę dopiero, że biednej dziewczynie daleko
Do zamożnego młodziana, chociażby była najlepszą.

¹²⁵dogryzki — docinki. [przypis edytorski]

¹²⁶snadź (daw.) — widocznie. [przypis edytorski]

¹²⁷na siebie tylko pamiętna — myśląc tylko o sobie. [przypis edytorski]

Wypowiedzieć to wszystko musiałam, byście poznali,
Czemu umysł się mój tym żartem dopiero roztrzeźwił.
W porę przyszła przestroga i w porę się tajemnica
Z piersi wyrwała, gdy złe uleczyć jeszcze się daje.
Rzekłam. — A teraz w tym domu, gdzie wstydić się muszę skłonności,
Którą wyznałam otwarcie, już nic mnie dłużej nie wstrzyma:
Ani noc, co się płaszczem okrywa ciemnych obłoków,
Ani grzmot szalejącej opodal burzy gwałtownej,
Ani deszcz, co na dworze rzęsistym leje strumieniem,
Ani wichry i grad; to wszystko nieraz znosiłam
W smutnej naszej ucieczce, uchodząc przed wrogów pogonią.
Pójdę tulać się znów i, jakom przywykła od dawna,
Rozstać się z tym, co mi drogie. Żegnajcie! Zostać nie mogę». Ucieczka
Tak mówiła dziewczyna i szybko się ku drzwiom cofnęła,
Z zawiniątkiem pod pachą, tak jako przyniosła je z sobą.
Ale matka obiema rękami ujęła ją silnie
W pól, i rzekła zdziwiona:

«Co znaczą, powiedz, lzy twoje?
Nie, nie puszczę cię stąd; tyś syna mojego wybrana».

Aż z niechęcią się ozwał gospodarz, czoło zmarszczywszy:
«Taką odbieram nagrodę za względną swą pobłażliwość,
Że sam koniec mi dnia zatruwa lament niewieści?
Bo nieznośne są dla mnie lzy kobiet i krzyki niesforne
Tam, gdzie trochę rozsądku załatwić by mogło rzecz całą.
Dosyć tego: nie mogę na takie patrzeć cudactwa!
Róbcie sobie co chcecie; dobranoc... ja spać się położę».

I odwrócił się wnet ku izbie, kędy małżeńskie
Stało łóżko i gdzie spoczywać przywykł po pracy.
Ale syn go zatrzymał i wyrzekł błagalne te słowa:
«Ojczy, chciejcie poczekać i nie gniewajcie się na nią!
Jam tu winien wszystkiemu, jam sprawił to zamieszanie,
Które słowy złudnymi przyjacieli nasz jeszcze powiększył.
Mówcie, ojczy, wielebny, boć wam powierzyłem tę sprawę;
Nie zrządźcie na próżno niesnasek i skończcie rzecz całą!
Toć nie godzi się wam urągać biednej dziewczynie!»

Lecz z uśmiechem mu na to odrzeczł zacny ksiądz pleban:
«Jakimże, powiedz, sposobem wydobyć z niej było wyznanie,
Że cię kocha, i jak odsłonić jej umysł dziewczyny?
Czyż chwilowa się troska nie stała rozkoszą dla ciebie?
Teraz przemów ty sam, nie trzeba tu obcej pomocy».

Więc się Herman przybliżył i rzekł do płaczącej te słowa:
«Nie pożałuj tych łez, boć one nam szczęście przyniosły.
Jam nie po to się przecie do studni wybrał za miasto,
Aby sługę ugodzić, lecz by pozyskać twą miłość.
Lecz nieśmiały mój wzrok nie umiał dostrzec od razu
Serca twojego skłonności; widziałem tylko życzliwość;
Dosyć szczęścia mi było wprowadzić cię w progi rodziców».

A dziewczyna spojrzawszy z uczuciem w oczy młodziana,
Gdy miłośnie ją objął ramieniem i w czoło całował.

Innym pleban tymczasem tłumaczył wszystko, jak było,
A Dorota przed ojcem nadobnie głowę skłoniła,

I całując go w rękę pokornie, choć stary ją cofał,
Rzekła: «Łaska mi wasza zarówno pewnie przebaczy
Łzy poprzednie boleści, jak teraz łzy rozrzewnienia.
Niech się tylko oswoję z tym nowym dla mnie uczuciem,
A dotrzyma wam córka, co sługa wierna przyrzekła».

I uściskał ją ojciec serdecznie, łzy ukrywając,
Utulila ją matka, i obie niewiasty płakały.

Ale zacny ksiądz pleban uchwycił naprzód dłoń ojca,
I pamiątkę dnia ślubu, obrączkę, z palca mu ściągnął
(Nie tak łatwo to poszło, bo palec był pulchny i gruby);
Potem od matki wziął drugą i wnet zaręczył kochanków,
Mówiąc:

Zaręczyny

«Niech złote obrączki raz jeszcze związek skojarzą,
Równie trwały jak tamten. Młodzieniec kocha dziewczycę,
A dziewica wyznaje, że młodzian miłym jest dla niej.
Więc zaręczam was dzieci i błogosławię na przyszłość,
Zgodnie z wolą rodziców i wobec świadka zacnego».

I przystąpił do pary, winszując, sąsiad aptekarz.
Lecz gdy pleban na rękę dziewczyny obrączkę chciał włożyć,
Ujrzał drugą na palcu, tę samą, którą z frasunkiem¹²⁸
Herman dostrzegł przy studni, i rzekł półżartem te słowa:
«Jak to? Więc po raz wtóry zaręczasz się? Byle ten pierwszy
Nie wystąpił z protestem, gdy staniesz przy ślubnym oltarzu».

Na to rzecze dziewczyna:

«Pozwólcie mi, niech tej pamiątce
Chwilkę jedną poświęcę! Zasłużył na to zaiste
Ten, co ów pierścień mi dał i nie powrócił z obczyzny.
On przewidział to wszystko, gdy miłość go wrząca swobody
I pragnienie udziału w dążnościach nowych i czynach
Do Paryża powiodły, gdzie śmierć go spotkała przedwczesna.
«Bądź szczęśliwą, rzekł wtedy. Ja idę, bo wszystko na ziemi
Teraz się burzy i wre, i wszystko dąży do zmiany.
Starych państw podwaliny od dawna w posiadach wstrząśnione,
Własność się z właścicielem, rodzice z dziećmi, brat z bratem,
Z przyjacielem przyjaciel, kochanek z kochanką rozstają.
Więc i ja ciebie żegnam, a kiedy i gdzie się spotkamy,
Któż przewidzi? Rozmowa ta może ostatnia już z tobą.
Słusznie mówią, że człowiek jest tylko pielgrzymem na świecie,
A w tej chwili jest obcym u siebie nawet. Ta ziemia
Nie należy już do nas, ni mienie nasze rodzinne;
Grzmi dokoła i huczy, jak gdyby świat się z chaosu
Miał wyłonić na nowo i w inne oblec się kształty.
Ty zachowaj mi serce, i obyśmy kiedyś się zeszli,
Odnowieni duchowo, pod swobód zdobytych sztandarem.
Lecz gdy Bóg da inaczej, to obraz mój piastuj w pamięci,
Abyś dobre i złe zarówno znosiła z odwagą.
Jeśli nowy cię los i nowy związek pociągnie,
Przyjm go wdzięcznie, pokochaj, co godne czystej miłości;
Ale z lekka już tylko, ostrożnie stopą dotykaj
Gruntu, bo, co posiędziesz, utracić możesz powtórnie».
Tak mi mówił z rozważą, i już nie ujrzałam go więcej.
Wszystkom później straciła i tysiącrotnie myślałam

Rewolucja

¹²⁸frasunek (daw.) — zmartwienie. [przypis edytorski]

O życzliwej przestrodze. I teraz, kiedy tak błogo
Świt miłości przede mną jaśniej jutrzeńką nadziei,
Słowa te tkwią mi w pamięci. O, daruj luby, że nawet
Dłoń twą w dłoni trzymając, drzę jeszcze. Tak rozbitkowi
Łąd się stały pod nogą niepewnym i chwiejnym wydaje».

Tak prawiała dziewczyna, obrączkę na palec wkładając.
Ale z męską jej na to czułością rzekł narzeczony:
«Tym silniejszym niech będzie nasz związek. Wśród wstrząśnień ogólnych
Stójmy mężnie przy sobie i przy tym wszystkim, co nasze;
Bo kto w czasach niepewnych niepewnie myśli i działa,
Ten pomnaża złą dolę i szerzej ją tylko roznosi;
Lecz kto stałą się wolą kieruje, ten świat sobie tworzy.
Nie przystoi nam dziś na fale przewrotu się ważyć;
To, co nasze, trzymajmy; bo chwała narodom, co dzielnie
Bronią Boga i prawa, rodziców, żon swych i dzieci.
Tyś jest moją; więc pragnę posiadać teraz, co moje,
Bez frasunku i trosk. A jeśli dziś albo kiedyś
Wróg napadnie nasz kraj, to sama podasz mi oręż.
Wiedząc, że pieczę troskliwą otaczasz dom i rodziców,
Chętnie piersi nastawię w obronie świętej nam sprawy.
Gdyby każdy tak myślał, to siła odparłaby się,
I cieszyłyby nas owoce błogiego pokoju».

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z *Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur*.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na *Licencji Wolnej Sztuki 1.3*. Fundacja Nowoczesna Polska zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w *Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur*. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/goethe-herman-i-dorota>

Tekst opracowany na podstawie: Johann Wolfgang von Goethe, Herman i Dorota, tłum. Ludwik Jenike, oprac. Zygmunt Zagórowski, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1928.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Fundację Nowoczesna Polska. Wydano z finansowym wsparciem Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej. Eine Publikation im Rahmen des Projektes Wolne Lektury. Herausgegeben mit finanzieller Unterstützung der Stiftung für deutsch-polnische Zusammenarbeit.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Paulina Choromańska, Paulina Ołtusek, Paulina Ołusek, Paweł Koziół.

Okładka na podstawie: arrow, Robb North@Flickr, CC BY 2.0

ISBN 978-83-288-0232-2

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Dołącz do Towarzystwa Przyjaciół Wolnych Lektur i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.